

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
KŪNO KULTŪROS KATEDRA

Raimonda Žvirblienė

Kūno kultūros ir sporto edukologijos (specializacija – sporto edukologija) magistrantūros
studentė

SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ VERTYBINIŲ NUOSTATŲ YPATUMAI

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
Lekt.dr. L. Grajauskas

Šiauliai, 2011

Darbas originalus.....Raimonda Žvirblienė
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS	5
1. TEORINĖS TYRIMO PRIELAIIDOS	8
1.1. Vertybių samprata.....	8
1.2. Vertybių sistema ir rūšys	13
1.3. Vertybių ugdymo strategijos	18
1.4. Sporto reikšmė vertybinių nuostatų ugdymui.....	21
1.4.1. Sporto ir dorovinių vertybių sąsajos.....	21
1.4.2. Sportinėje veikloje ugdomos vertybės.....	24
2. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS	28
2.1. Tyrimo organizavimas ir jo etapai.....	28
2.2. Tyrimo metodai	28
2.2.1. Mokslinės literatūros analizė	28
2.2.2. Anketinė apklausa.....	29
2.2.3. Matematinė statistinė analizė	32
3. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ IR JŲ APTARIMAS	33
3.1. Respondentų nuomonė, apie svarbiausias vertybes.....	33
3.2. Amžinosios ir laikinosios vertybės moksleivių požiūriu.....	43
3.3. Moksleivių nuomonė apie sportinėje veikloje ugdomas vertybes.....	48
IŠVADOS	56
REKOMENDACIJOS	58
LITERATŪRA	59
PRIEDAI	61

SANTRAUKA

SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ VERTYBINIŲ NUOSTATŲ YPATUMAI

Magistro darbas

Darbo aktualumas. Vertybinių nuostatų reikšmė visuotinai pripažįstama, dažnai nurodoma ugdymo dokumentų preambulėse, net išryškinama, kurios, būties vertybės laikytinos svarbiausios. Tas pats vyksta ir sporte. Sportuojant įvairias sporto šakas ugdomos skirtingos vertybės. Tačiau vertybinių nuostatų ugdymo technologijos menkai atskleistos, nes siejasi su asmens vidaus pasauliu, kurio pažinimas remiasi į psichinių ir dvasinių galių atskleidimą, tiesiogiai neištiriamą. Todėl dažnai telkiamas dėmesys į akivaizdžius ugdymo proceso dėmenis (žinias, gebėjimus, įgūdžius), daugiausia atliepiančius pragmatinio pasaulio siekius, nesugebant išvelgti jų sąsajų su vidinėmis asmens galiomis bei išskirtiniu, lemiančiu vaidmeniu ugdytinio veikloje. Visa tai ir lėmė **temos aktualumą**.

Darbo objektas. Sportuojančių mokinių vertybinės nuostatos.

Darbo tikslas. Teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti sportuojančių mokinių vertybinių nuostatų ypatumus.

Tyrimo metodika. Tyrimui buvo naudojama anketinė apklausa. Empirinis tyrimas vyko 2011 metų sausio ir vasario mėnesiais. Mokiniam buvo išdalinta 220 anketų (į 11 iš jų atsakyta nebuvo). Tyrimo dalyvavo 105 mergaitės ir 104 berniukai. Tyrime dalyvavo Vilkaviškio vidurinės mokyklos, Marijampolės vidurinės mokyklos, Telšių vidurinės mokyklos ir Pakruojo karatė klubo „Cunamis“ mokiniai.

Tyrimo metodologija: darbe remtasi humanistine filosofija ir psichologija, egzistencinės filosofijos ir psichologijos idėjomis, holistine kūno kultūros samprata.

Tyrimo metodai: teoriniai – mokslinės literatūros analizė; empiriniai – anketinė apklausa; statistiniai – kiekybinė tyrimo rezultatų analizė.

Empiriniu tyrimu nustatyta, kad sportuojantys mokiniai svarbiausiomis vertybėmis laiko sveikatą, draugus, meilę, laimingą šeimyninį gyvenimą. Didžiausią įtaką vertybių formavimuisi turi artimi šeimos nariai bei sportas, o stiprų ir unikalų charakterį formuoja šios vertybės: ryžtas, savarankiškumas. Pasitvirtino tyrimo hipotezė, kad sportuojantiems mokiniams prioritetinės sporte ugdomos vertybės yra sveikata, pasitikėjimas savo jėgomis, tvirta valia. Nesportuojantiems mokiniams šios vertybės mažiau reikšmingos.

Darbą sudaro: santrauka, įvadas, 3 skyriai, diskusija, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, priedai.

SUMMARY

PECULIARITIES OF VALUE PRINCIPLES OF PUPILS GOING IN FOR SPORTS

Master's work

Work relevance: Importance of values universally recognized instruments, often referred to in the preambles of education, even highlighting that, being regarded as the most important values. And the same is happening in sports. Various sports sports conveyed to different values. However, the development of values and low technology disclosed as related to the internal world of a person whose knowledge is based on the mental and spiritual powers of disclosure, directly unsearchable. It is therefore often focuses attention on the clear terms to the educational process (knowledge, abilities, skills), mainly responding to the world of pragmatic goals, inability to discern their internal links to personal and exclusive powers, determining the role of learner activities. All this has led to topicality.

Object of the research. Value of principles of pupils going in for sports.

Purpose of the research. Theoretically based and empirically examine peculiarities of value principles of pupils going in for sports.

Methodology of the research. The study used a questionnaire survey. Empirical research was conducted in January and February months. Students were handed out 220 questionnaires (in 11 of them were not answered). The study involved 105 girls and 104 boys. The study included Vilkaviškis secondary school, Marijampolė secondary school, Telšiai secondary school and karate club “Cunamis” pupils.

This work was based on humanistic philosophy and psychology, existential philosophy and psychology of ideas, a holistic concept of physical education.

Research methods: theory – analysis of scientific literature, empirical – a questionnaire survey, statistics – quantitative analysis of survey results.

Empirical study found that pupils most important sporting values as health, friends, love, happy family life. The greatest influence on values formation to close family members and the sport, but a strong and unique character of this form values: commitment, independence. Research hypothesis was confirmed that the students engaged in sports priority values of sport is health, self-confidence, strong will.

Work structure: summary, introduction, 3 chapters, discussion, conclusions, recommendations, references and annexes.

IVADAS

Sportas yra fizinių pratimų, varžybų, pratybų ir treniruotės organizavimo ir vykdymo sistema, fizinio lavinimo priemonės ir metodas. Tai nuoseklus ir nuolatinis fizinių ir dvasinių žmogaus galių plėtojimas varžymosi, lenktyniavimo ir šitaip išugdytų jėgų bei gebėjimų rodymas individualiose ir komandinėse varžybose. Sportas yra svarbi ir pasaulyje populiarus fizinio auklėjimo, pramogų ir efektyvaus poilsio priemonė, kurios pagrindinis skiriamasis bruožas yra varžybos.

Taigi vienas iš dažniausiai lankomų laisvalaikio užsiėmimų yra sporto užsiėmimai. Gali būti praktikuojamos įvairios sporto šakos: krepšinis, futbolas, rankinis, tinklinis ir pan. Kiekvienas žaidimas turi savo taisykles ir moko skirtingų dalykų. Vieni žaidimai lavina komandinio darbo kiti individualius įgūdžius.

Sporto treniruočių metu sudaromos galimybės pažinti save, ugdyti fizinę ir dvasinę sveikatą, reikalingą stresinėse, kritinėse situacijose, individualumą, tikėjimą sėkme. Sveikos gyvensenos įtvirtinimo principai labai reikalingi siekiant neutralizuoti neigiamą poveikį sveikatai, patiriamą dėl hipodinamijos, ekologinių problemų, gausių stresinių situacijų, plintančios savigriovos (narkomanijos, girtuokliavimo ir kt.). Sportavimas ne tik stiprina moksleivio sveikatą, bet ir galimybes plėtoti organizacinius gebėjimus: įsitraukti į mokyklos, šeimos, vietinės bendruomenės reikalų ir problemų, susijusių su sveikata ir sportu, svarstymą, ugdytis kritišką, pilietiškai brandų požiūrį į jas, pratintis pagal išgales praktiškai prisidėti prie šių klausimų sprendimo. Šiuo požiūriu sportas yra reikšmingas ugdytinio socialinės, pilietinės kultūros puoselėjimo veiksnys.

Vertybinių nuostatų reikšmė visuotinai pripažįstama, dažnai nurodoma ugdymo dokumentų preambulėse, net išryškinama, kurios, anot A. Maslow'o (1997), būties vertybės laikytinos svarbiausios. Tas pats vyksta ir sporte. Sportuojant įvairias sporto šakas ugdomos skirtingos vertybės. Tačiau vertybinių nuostatų ugdymo technologijos menkai atskleistos, nes siejasi su asmens vidaus pasauliu, kurio pažinimas remiasi į psichinių ir dvasinių galių atskleidimą, tiesiogiai neištiriamą. Todėl dažnai telkiamas dėmesys į akivaizdžius ugdymo proceso dėmenis (žinias, gebėjimus, įgūdžius), daugiausia atliepiančius pragmatinio pasaulio siekius, nesugebant išvelgti jų sąsajų su vidinėmis asmens galiomis bei išskirtiniu, lemiančiu vaidmeniu ugdytinio veikloje. Visa tai ir lėmė **temos aktualumą**.

Sporto vertybes vienas pirmųjų pradėjo tyrinėti R. L. Simonas (1991). Jaunų žmonių laisvalaikiui ir jų neformaliai veiklai daug dėmesio skyrė: G. Beržinskas (2004), S. Šalkauskis (1991), P. Karoblis (2005), L. Jovaiša (1985).

Kūno kultūros ir sporto bei fizinio lavinimo svarbą bei jų vertę vaikų ugdymui įvairiu amžiaus aspektu analizuoja šie autoriai: V. Blauzdys (2005), O. Batutis (2003), A. Radzevičius (2001), Ž. Barusevičius (1998), M. Zhou (2003), C. Carr (2000), D. Descv ir B. Tessaring (2001) ir kt. Išanalizavus užsienio šalių patirtį, verta paminėti, jog itin didelis dėmesys skiriamas vaikų ugdymui organizuojant sporto projektus Suomijoje, Danijoje, Vokietijoje. R. Hedstrom (2004) ir D. Gould (2004) savo tiriamuosiuose darbuose atskleidžia ugdomąjį vaikų ir jaunimo potencialą per sporto projektus.

Darbo problema atsiskleidžia analizuojant faktą, kad sportas visais laikais užėmė reikšmingą vietą vertybių sistemoje, o jų sąveika buvo sudėtingas reiškinys, kuris išliko tokiu iki šių laikų. Taigi probleminiai klausimai yra: kaip sportas įtakoja vaikų vertybinių nuostatų formavimąsi? Kokių vertybių formavimąsi skatina sportinė veikla?

Darbo objektas – sportuojančių mokinių vertybinės nuostatos.

Hipotezė: tikėtina, kad sportuojantiems mokiniams svarbiausios vertybės yra sveikata, tvirta valia, pasitikėjimas savo jėgomis.

Darbo tikslas – atskleisti sportuojančių mokinių vertybinių nuostatų ypatumus.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti vertybių ugdymo teorinius aspektus;
2. Aprašyti sportinėje veikloje ugdomas vertybes;
3. Atskleisti sportuojančių ir nesportuojančių mokinių nuomonę apie vertybių svarbą sporte bei jų gyvenime.

Tyrimo metodologija

Atliekant tyrimą remtasi šiomis teorijomis:

1. Humanistinės filosofijos ir psichologijos (Rogers, 1969; Maslow, 1970) nuostata, kuri akcentuoja visuminį ugdymą, atsižvelgiant į asmenybės intelektą ir įgimtų gebėjimų ugdymą, bendravimą, bendradarbiavimą su kitais žmonėmis.
2. Egzistencinės filosofijos ir psichologijos idėjomis, apie dvasinę būtį, kaip asmens egzistencijos pagrindą suvienijantį visas jo galias ir daugiausia išryškėjantį apsisprendimo metu, kai susiduriama su prasmės priėmimu ir ją išreiškiančių vertybių siekimu (Jaspers, 1989; Haidegger, 1992; Maceina, 2002).
3. Holistine kūno kultūros samprata, kuri pasireiškia visybinio asmenybės klestėjimo, jos intelektualumo, emocionalumo, socialumo, fizinio tobulumo, kūrybingumo, estetiškumo ir dvasingumo ugdymu.

Darbo metodai:

Darbo tema nagrinėta remiantis teoriniais ir empiriniais tyrimo metodais:

1. Teoriniai: mokslinės literatūros analizė, kuri naudojama analizuojant vertybių ir sportinės veiklos sąsajų teorinį kontekstą;
2. Empiriniai: apklausa raštu - anketavimas. Ji naudojama apklausiant sportuojančių mokinių vertybinių nuostatų ypatumus;
3. Statistiniai: aprašomoji statistinė analizė, kuri naudojama gautų statistinių duomenų apdorojimui.

Praktinis darbo reikšmingumas: atliktas tyrimas yra ypač naudingas analizuojant sporto įtaką būtent vaikų vertybinių nuostatų formavimuisi, nes ne tik atlikta apklausa ir išanalizuota statistinė medžiaga, bet ir pateikti siūlymai, kurie yra naudingi tolimesniems šios srities tyrimams.

Darbo struktūra: santrauka, įvadas, 3 skyriai, diskusija, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, priedai. Darbe pateikiama 3 lentelės ir 28 paveikslai.

1. TEORINĖS TYRIMO PRIELAIDOS

1.1. Vertybių samprata

Iš seno skiriami dvejopi žmogaus siekiniai – vertybės ir gėrybės. Vertybės yra susijusios su žmogaus fizinėmis ir ūkinėmis reikmėmis, todėl yra dažniausiai konkrečios ir dalinės asmens ir gyvenimo visumos požiūriu. Gėrybės yra vartojamos, o vertybės nulemia, kam ir kaip vartojamos gėrybės, kokią vietą žmogaus gyvenime jos užima, taigi jos susijusios su dvasinėmis žmogaus reikmėmis. Tam tikra prasme gėrybės gali būti lyginamos su priemonėmis, o vertybės su tikslais. Vadinasi, vertybės nusako esminius, svarbiausius vidiniu požiūriu dalykus; jomis galima išreikšti savo ypatingą santykį su kitais žmonėmis; jos gali būti kriterijus, lyginimo matas; gali būti priemonė tikslui pasiekti; gali būti tai, kas malonu, bet gali būti susijusios ir su ypatingomis pastangomis (Pruskus, 2005).

Kalbant apie vertybes reikėtų pabrėžti, kad pati žmogaus asmenybė padeda susiformuoti vertybinėms nuostatoms. Vertybių negalima sukurti jokiais pedagoginėmis priemonėmis, jas galima tik padėti įtvirtinti. Vertybės pakoreguoja žmogaus savikūros procesą, kartais jį paspartina ar palengvina (Stoškus, 1992).

Kaip žinoma, žmogaus charakteris formuojasi stichiškai, savaime. Jį įtakoja tiek įgimtos organizmo bei psichikos savybės, tiek išorinės gyvenimo sąlygos, tiek ir susiklosčiusios veiklos, elgesio formos. Taigi vertybių susiformavimas yra taip pat įtakojamas išorinės aplinkos bei paties žmogaus (Stoškus, 1992).

Kalbant apie vertybių sampratą, reikėtų pasakyti, kad visais laikais vertybių samprata kėlė daug diskusijų, todėl būtina teisingai įvardinti vertybės esmę, be kurios suvokimo negalima suprasti vertybių harmonijos. Kartais vertybė tapatinama su tam tikru idealu, kurio galima siekti ir kuriuo galima sektis. Jovaiša nusako vertybę kaip asmeniui reikšmingiausio dalyko išgyvenimą, orientuojantį mąstymą ir jausmus į aukščiausias objektyvias gėrybes (Bacvinkienė ir kt, 2001).

Diskusijos apie tie, kas laikytina vertybe, yra tokios pat senos kaip ir pats mokslas. Vertybių ontologinės ir episteminės būklės problemas svarsto gana prieštaringos filosofinės teorijos, būtent, iš vienos pusės – realizmas, nominalizmas, idealizmas ir skepticizmas, iš kitos – subjektyvizmas ir objektyvizmas. Savaip prie to svarstymo prisijungia deskriptyvizmo, emotyvizmo bei preskriptyvizmo teorijos, kurių pagrindas dažnai būna įvairios kognityvinės ar racionalistinės perspektyvos. Skeptikai mano, kad vertybės tai tik subjektyvios reakcijos, nes tiek apie šios sąvokos universalumą, tiek apie žmonių gyvenimą nėra jokios prasmės kalbėti teleologiškai. Kitais žodžiais tariant, tiek tikrovė, tiek žmogaus gyvenimas universalios prasmės

yra betiksliai, vadinasi, neturintys svarių racionalių pagrindų reiškiniai. Taigi ir pačios vertybės negali būti objektyvios, o jo pažinimas tėra subjektyvus (Pruskus, 2005).

Vertybių pasaulis yra įvairus. Egzistuoja nesuskaičiuojama daugybė vertybių. Visos jos atrodo vienodai svarbios, daugelis iš jų bendros visiems vaikams. Tačiau, bet kuri vertybė įgauna prasmę tik būdama tam tikroje hierarchinėje sistemoje. Vertybių skirstymą pagal hierarchinį principą galima aptikti dar gilioje senovėje – „Aristotelio darbuose“ (Vasiliauskas, 2005).

Taigi Jacikevičius (1996) išskiria tris vertybių rūšis:

- vertybės – poreikius tenkinantys objektai;
- vertybės – priemonės vertybės – objektams pasiekti;
- vertybės – sąlygos vertybės – objektams pasiekti tam tikromis priemonėmis (Jacikevičius, 1996).

Pavyzdžiui, jei, esant maisto poreikiui, duona yra vertybė – objektas, tai darbas, reikalingas duonai pagaminti yra vertybė – priemonė, o turėti sėklos, žemės, darbo įrankių, kurių pagalba duona pagaminta, yra vertybės – sąlygos.

Lietuvių kalbos žodyne (1972) „vertybė“ apibrėžiama kaip vertas brangus daiktas: piniginė vertybė. Kultūrinės vertybės - vadinasi, vertybės susijusios su vertės kaip daikto, turinčio savo kainą, pripažinimu – tai daiktiškasis lygmuo, turintis savo kriterijus. Ugdyto vertybės nenusakomos kaina. Vertybės nėra daiktai, jos taip pat nėra materialios daiktų savybės. Vertybės žmonių sąmonėje išnyra kaip idėjos. Vertybes išreiškiančios idėjos daro įtaką žmonių gyvenimui, patraukia ir skatina (Kuzmickas, 2001).

Vertybė dažnai apibūdina ne tai, kas yra realus faktas, bet kas turėtų būti (Kuzmickas, 2001), todėl yra neatsiejamai susijusi su idealiais principais. Principai yra pati bendriausia žmogaus įsitikinimų forma. Vertybė nurodo tai, kas aukščiau už kita (Kavolis, 1996).

Žmogus yra daugialypė asmenybė. Jau gimdamas jis turi talentų ir gabumų. Žmogaus prigimtis nesikeičia, tai – duotybė. Gyvenimo raidoje iškyla žmogaus prasmės ir tikslo klausimų. Atsiranda nuolatinė sąveika tarp vaikų ir tėvų, mokytojų ir mokinių, žmogaus ir aplinkos, tai yra tarp ugdytinių ir ugdytojo. Žmogaus poreikiai, atitinkantys siektinus gyvenimo tikslus, lemia vertybių pasirinkimą, vertybines nuostatas. Vertybių pasirinkimas – labai svarbi ir aktuali ugdytojo ir ugdytinio problema. Galima išskirti šias aktualias žmogaus raidos vertybes:

- gėris arba būties turinys, arba materialiosios daiktinės vertybės, kartais dar vadinamos gėrybėmis;
- tiesa arba esmės forma, arba formaliosios vertybės;
- grožis arba meninė veikla – tai prasmės ir tikslo vertybės;
- šventumas arba visybės, pilnatvės, tobulumo, išganymo vertybės (Pukelis, 1998).

Kuzmickas (2001) sako, kad vertybėmis paprastai laikoma visa, kas yra poreikių, interesų, norų, troškimų objektai, kas sukelia vertinimo jausmus ir sprendimus. Todėl ne visada vienos yra aiškiau skiriamos nuo kitų. Vertybės nėra daiktai, jos taip pat nėra natūralios daiktų savybės (Kuzmickas, 2001).

Vertybės yra skirstomos į pagrindines ir nepagrindines, aukštesnes ir žemesnes, tikrąsias ir įsivaizduojamas. Pagrindinėmis laikomos - gyvenimo, estetiškos, dorovinės, politinės, pažintinės, religinės vertybės. Filosofo Hartmanno požiūriu, dvasinių vertybių pasaulį sudaro etinės, estetiškos, pažinimo vertybė (Kuzmickas, 2001). Kurios vertybės yra svarbiausios ir kurių ugdymu paauglystėje turėtume užsiimti, to negalima pasakyti. Svarbiausia, kad žmoguje būtų harmonija.

Antai filosofijos žodynas vertybes apibūdina kaip asmenybės veiklos ir elgesio motyvus, susijusius su objektais, labiausiai atitinkančiais kultūrinius ir dvasinius asmenybės poreikius (Halder, 2002).

Psichologijos žodynas pačią vertybę apibūdina kiek kitoku aspektu. Vertybė – tai specifiški socialiniai aplinkinio pasaulio reiškinių apibrėžimai, ženklinantys jų teigiamą ar neigiamą įtaką žmogui ar visuomenei, esantys visuomenės gyvenime arba jų reiškiniuose. Taigi daikto reiškinio vertingumas nėra pastovi savybė (Psichologijos žodynas, 1993).

Štai mokslininkas McLaughlin teigia, kad išviso ugdymas neįmanomas be vertybių ugdymo, nes ugdymo tikslai siekia aukštesnių pasiekimų ir rezultatų. Neatsiejamas ugdymo ir mokymo veiklos vertybių ryšys remiasi ne tik prielaida, kad laimėjimai ir rezultatai vertingi, o įvairūs mokykloje vykstantys procesai taip pat glaudžiai susiję su vertybėmis. Neįmanoma išugdyti mokinių kritiško savarankiško vertinimo, jei mokytojas skatina vien tik mokytis atmintinai, būtina perteikti kritiško mąstymo vertybę (McLaughlin, 1997).

Apskritai ugdymo turinys apibrėžiamas kaip veikimo būdai, įvairiu lygiu padedantys integruoti fizines, psichines ir dvasines paauglio pajėgas. Pati svarbiausia ugdymo dalis yra vertybės, sudarančios dvasinio tapsmo pagrindą ir suponuojančios įvairiapusių asmens santykius su aplinka (Martišauskienė, 2004).

Iš esmės vertybės sampratos apibrėžimai yra panašūs, tačiau kažkuo ir skiriasi. Panašūs tuo, kad tai poreikių, interesų, troškimo objektai. Kad vertybės - tai kuo žavimasi, tai kas užima svarbiausią vietą gyvenime.

Pastaruoju metu žodis vertybės – viena populiariausių sąvokų. Jos minimos reiškiant susirūpinimą visuomenės moralės būkle, kalbant apie politiką, vaikų ugdymą, valstybę. Bendriausia prasme vertybė yra tai, kas žmogui rodosi kaip gera, malonu ar siektina. Tačiau patirtis rodo, kad įvairūs žmonės vertybėmis laiko skirtingus dalykus (Vorgrimler, 2003).

Vertybė – daugiareikšmė, sudėtinga, apibendrinta sąvoka, kaip algoritmas matematikoje ar meniškumas literatūroje. Ji skirtingų autorių įvairiai traktuojama. Vertybę vieni supranta labai abstrakčiai, kaip anapusinę esybę be erdvės ir laiko, kiti – kaip sąmonės reiškinių, nuotaikos pasireiškimą, subjektyvų žmogaus požiūrį į vertinimo objektus, dar kiti – kaip natūralią žmogaus poreikių ir gamtos dėsnių išraišką (Navickas, 1988).

Vertybių prasmė – išoriniai ir vidiniai reiškinių požymiai ir aiškėja iš jų priešybių bei kontrastingumo. Daugeliui autorių vertybės – tai gėrybės, kurios atitinka žmogaus poreikius, troškimus, norus, įsitikinimus.

M. Halstead ir M. Taylor nuomone, vertybės – tai principai ar fundamentalūs įsitikinimai, kurie yra svarbūs elgesio orientyrai, standartai. Jais remiantis nusprendžiama, kas yra gera ar pageidaujama.

Apibūdinant vertybes neretai vengiama konkrečių apibrėžimų, todėl ieškoma kuo abstraktesnių sąvokų (Halstead et al., 2000). Panašiai vertybes apibūdina G. Theodorson: „Vertybės – tai abstraktūs elgesio principai, kuriems grupės nariai jaučia stiprų emocionalią teigiamą pasišventimą ir kurie atlieka standarto vaidmenį, pagal kurį vertinami veiklos tikslai ir veiksmai“. Universaliu principu laikomas tikėjimas žmogumi, pagarba individualybei (Theodorson, 1969).

L. Jovaiša vertybes apibrėžia kaip asmeniui reikšmingiausio dalyko išgyvenimą, orientuojantį jo mąstymą ir jausmus aukščiausias objektyvias gėrybes (Jovaiša, 1995).

A. Halderiui vertybės – orientavimosi modeliai, elgesio taisyklės kaip objektyviai galiojančios, kurių „žmonės privalo laikytis subjektyviai vertindami atitinkamus reiškinius, mąstydami ir kontroliuodami savo veiksmus“ (Halder, 2003). Autorius, apibūdinamas vertybes, akcentuoja jų neišvengiamumą, privalomumą ir objektyvumą, ypač besąlygiškai privalu laikytis dorovinių vertybių.

Vertybės – vienas svarbiausių socialinio veiksmo motyvacinės sferos komponentų. Tai kriterijai, kuriais grindžiami socialinio veiksmo pasirinkimai ir vertinimai (Šutinienė, 2003).

Šiais laikais labai keičiasi požiūris į amžinąsias vertybes. Daugeliui jaunų žmonių gėris, grožis, atjauta sukelia cinišką juoką. Vaikuose visada gyva gėrio gyslelė, tačiau atskleisti, parodyti ją jie gėdijasi ar net bijo, kad nebūtų pašiepti bendraamžių. Vertybių sampratą formuoja ne tik mokykla, bet ir žiniasklaida, ypač televizijos laidos. Jose dar stokojama elementarios elgesio ir kalbos kultūros. Visuomenė kelia mokyklai uždavinį auklėti vaikus gerais pavyzdžiais, tačiau pati to nedaro. Smurtą skatina net animaciniai filmai.

(http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2005/03/02/sviet_01.html).

Būdingiausios vertybės savybės yra šios:

➤ Nematomumas.

- Atpažįstamumas.
- Nepalyginamumas.
- Nekaupiamumas.
- Junglumas.

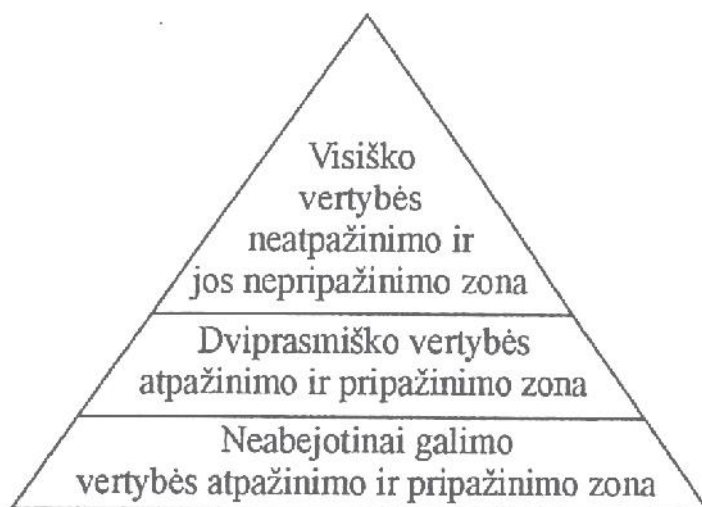
Minėtos savybės būdingos visų rūšių žmogiškosioms vertybėms. Vertybių negalima nusakyti fizinėmis savybėmis: žmogus negali vertybės matyti ir jausti, kol ji nepasireiškia. Vertybės, kaip buvo minėta, tampa matomos tik per žmogaus elgesį ir veiksmus. Tik per veiksmus jos aplinkinių žmonių yra atpažįstamos yra įvertinamos teigiamai arba neigiamai. Tas įvertinimas visada yra subjektyvus, priklausomas nuo asmenybės tikslų ir vertybinės sistemos prioritetų pasirinkimo. Nors vertybės yra nematomos, fiziškai neapčiuopiamos, tačiau jos visų daugiau ar mažiau atpažįstamos.

Tiesa ta, kad atpažįstamumo laipsnis nevienodas ir tai sąlygoja du veiksniai:

- Vertybės paplitimo visuotinumas, jos aktualumas gyvenantiems tam tikru istoriniu laikotarpiu individams, socialinėms grupėms, visuomenei.
- Vertybės kultūrinis vieningumas. Pavyzdžiui, vartotojiškos visuomenės pripažįstamos tokios vertybės kaip mobilumas, praktiškumas, atvirumas naujoms kultūrinėms vertybėms, imlumas inovacijoms, naujoms technologijoms, pasirengimas nuolat mokytis ir kt. (Pruskus, 2005).

Sąlygiškai galima išskirti tris vertybės atpažinimo ir pripažinimo zonas (1 pav.):

- Neabejotinai galimo vertybės atpažinimo ir pripažinimo zona;
- Dviprasmiško vertybės pripažinimo ir atpažinimo zona;
- Visiško vertybės neatpažinimo ir jos nepripažinimo zona.

1 pav. Vertybių pripažinimo ir atpažinimo zonos (Pruskus, 2005)

Neabejotinai galimo vertybės atpažinimo ir pripažinimo zona rodo, kad vertybės fenomenas yra visuotinai paplitęs tam tikru istoriniu laikotarpiu ir dėl to nesunkiai yra atpažįstamas. Kadangi jis nekonfliktuoja ir nėra priešiškas egzistuojančios kultūros puoselėjimai vertybių sistemai, tai jos atstovų ir nesunkiai yra atpažįstamas, pripažįstamas ir jam pritariama. Tiesa, pats atpažinimo ir pripažinimo būdas gali skirtis – nelygu kultūrinis bei istorinis kontekstas (Pruskus, 2005).

Dažniausiai žmogaus vertybines nuostatas išduoda bendravimas. Iš jo daug galima spręsti apie dvasinį turinį, apie puoselėjamas vertybes. Bet kita vertus, bendravimas ne tik išduoda, bet ir gali paslėpti. Gudraus ir klasingo žmogaus elgsenoje bendravimas tampa apgaulinga priedanga, atveriančia patiklių asmenų pasitikėjimą (Stoškus, 1994).

Apibendrinant įvairių autorių požiūrius į vertybes, galima teigti, kad vertybių koncepcija yra pakankamai sudėtinga, nevienareikšmė, nes jis neišvengiamai susijusi su išorės pasauliu, žmogų jaudinančiais ekonomikos, religijos, politiniais, kultūriniais klausimais. Todėl vertybės apibrėžiamos kaip priklausomybė nuo subjekto individualių motyvų, interesų, siekių, idealų, troškimų.

1.2. Vertybių sistema ir rūšys

Kaip nurodoma psichologijos žodyne, vertybių sistema hierarchiškai nustatyta sistema, kurioje asmuo sąmoningai ar nesąmoningai renkasi vieną vertybę ar idealą labiau nei kitą. Individo ar tam tikros visuomenės priimamos moralinės, socialinės, estetinės, ekonominės ir religinės idėjos. Vertybių sistemos turinyje išskiriami skirtingų matmenų prioritetai: teikiamas prioritetas demokratijai, o ne autokratijai, labiau vertinamas žmogaus dvasingumas nei jo materialinė gerovė, euristinis metodas labiau priimtas nei informacinis. Taigi vertybinis požiūris yra grindžiamas hierarchija, vertinimuose persipina teigiamo ir neigiamo, aukštesniojo ir žemesniojo skyrimo matmenys. Asmens ar bendruomenės vertybių sistema yra savita, ją apsprendžia individų poreikiai, interesai, troškimai, prioritetus atitinkantys sprendimai (Corsini, 2002).

Vertybių skirstymo pagal hierarchinį principą pradmenų užtinkame dar gilioje senovėje, Aristotelio darbuose, kuriuose vertybių skirstymo į aukštesniąsias ir žemesniąsias kriterijumi laikomi žmogaus poelgiai, kai vienu atveju žmogus daro dėl savęs, kitų atveju – dėl kitų žmonių. Vėliau vertybių sistemos apimties, turinio nustatymas vis labiau buvo siejamas su tam tikra filosofijos kryptimi, iš kurios išvedamos vertybės. Antai filosofinės minties absoliutizmo atstovai teigia, kad vertybės egzistuoja nepriklausomai nuo žmogaus valios. Jie šių objektyvių ir universalių vertybių egzistavimą ir privalomumą visiems laiko negini

Individo vertybių sistema apibūdinama kaip vyraujančią išvalgą formuojanti pirmaujančių egzistencinių idealų ir principų išvalga. Vertybės atsiskleidžia per daugiau ar mažiau nuoseklias vertybių sistemas – ideologijas. Vertybės ir jų sistemos gali būti realios arba potencialios. Realios vertybės ar jų sistemos yra tokios, kurioms pritariama emociškai, kai suvokiami jų pagrindai, taip pat kai sąmoningos ar nesąmoningos valios pastangomis iškeliamas jų naudingumas gyvenime. Jei nors afektyvaus, kognityvaus ar konatyvaus – elemento vyraujančioje išvalgoje trūksta, vertybės tik potencialios, bet ne realios. Taigi vertybių asmeninių ir visuomeninių reikšmingumą arba prasmę rodo individualios ir socialinės normos, kurios skirstomos į moralines ir kompetencines. Moralinių ir kompetencinių normų struktūrose susipina įvairūs egzistencinių idealų ir principų perspektyvų aspektai (Pruskus, 2005).

Beržinskas (2004) teigia, kad vertybių tipologija (grupavimas pagal rūšis, požymius, lygmenis) nėra paprasta. Žinomas net vertybių mokslas „aksiologija“. Jis tiria vertybių prigimtį, vertinimo pagrindus, kriterijus. Ekonomistai elementariai vertybes skirsto į materialines ir psichines. Dar išskiriamos tokios vertybės: dvasinės ir kūrybos, instrumentinės, patyrio, tikybės, santykio ir kitos. Šiuo atveju yra kebliausia suprasti santykio vertybes. Santykio vertybę galima paaiškinti taip: jeigu žmogus mato daromą nedorybę, tai jo santykis – ar jis tą nedorybę toleruoja, ar grumiasi su ja visomis išgalėmis – bus tokia vertybė.

Skirtingai vertybių paskirtį aiškina priešingos filosofinės reliatyvizmo minties mokyklos atstovai. Jie tvirtina, kad vertybės yra sąlygojamos kiekvieno individo poreikių, interesų, suvokimų ar troškimų.

Kaip teigia Jėčiuvienė (2003) egzistuoja nesuskaičiuojama daugybė vertybių, Visos jos atrodo vienodai svarbios, daugelis iš jų bendros visiems žmonėms. Tačiau bet kuri vertybė įgauna tam tikrą prasmę tik būdama tam tikroje hierarchinėje sistemoje. Esminės vertybės, darančios didelę įtaką tarptautinių santykių raidai - laisvė, lygybė, solidarumas, tolerancija, pagarba gamtai, bendra atsakomybė.

S. Rogersas, remdamasis S. Morrisu, vertybes skirsto į rūšis, atsižvelgdamas į pačios vertybių sąvokos supratimą. Pagal tai, kaip suvokiama vertybė, kad kiekvienas žmogus teikia prioritetą vieniems elgesio būdams ir atsisako kitų, susiformuoja vertybės, vadinamos operatyvinėmis. Pagal šį principą kitu atveju išskiriamos žmogaus sąmonėje susikurtos, suvoktos vertybės, kai individas teikia prioritetą simboliniams objektams. Dar kitu atveju gali būti išskiriamos objektyvios, nuo žmogaus troškimų nepriklausančios, vertybės (Vasiliauskas, 2005).

A. Guseinovas ir R. Apresjanas vertybes skirsto pagal įvairius kriterijus: pagal požymį – į teigiamas ir neigiamas; pagal hierarchiją – aukštesniasias ir žemesniasias, laikinasias ir amžinasias. Kitu vertybių išskyrimo kriterijumi laikomas turinys. Žmogaus santykį su svarbiausiais objektais nusako šešių tipų pažiūros:

- teorinės;
- ekonominės;
- estetiškos;
- socialinės;
- politinės;
- religinės.

Šiuos pažiūrų tipus atitinka tam tikros vertybės: teoretiko svarbiausia vertybė – tiesa, ekonomisto – nauda ir praktika, estetikos atstovo – muzika, menas, harmonija, socialinio darbuotojo – žmogaus meilė žmogui, politiko – jėga, religijos – kosmosas kaip visuma.

Sociokultūriniu aspektu vertybės skirstomos į terminalines, išreiškiančias žmonių vitalinius poreikius, egzistencijos bendrus tikslus ir rezultatus, žmogaus gyvenimo prasmę, asmenybės ir visuomenės idealus ir į instrumentines. Instrumentinėmis vertybėmis laikoma žmogaus elgsena, elgesio būdai – ambicijos, meilė kitam, kantrumas, t.y. įvairios asmenybės savybės, dorovinės normos (Feather, 1991).

V. Aramavičiūtė (1998), remdamasi M. Šeleriu, vertybes suklasifikavo pagal rangą: vertybių skalėje pats žemiausias rangas yra jausmų ir malonumų vertybės; aukštesnis – gyvybinės ir gyvenimo vertybės; dar aukštesnis – dvasinės; aukščiausios – šventybių ir šventumo vertybės (Aramavičiūtė, 1998).

B. Bitinas (2004) vertybių sistemoje pagal aukščiausią vertybę išvelgia šias auklėjimo paradigmas:

- auklėjimą, grindžiamą transcendentinėmis vertybėmis;
- auklėjimą, grindžiamą sociocentrinėmis vertybėmis;
- auklėjimą, grindžiamą antropocentrinėmis vertybėmis (Bitinas, 2004).

D. Darom, propaguojantis humanistinio ugdymo idėją, vertybes skirstė į asmenines, tarpasmenines ir visuomenines. Asmeninės vertybės apima minties laisvę, asmeninę atsakomybę, moralinį mąstymą ir veikimą, darbo etiką, tarpasmeninės – bendradarbiavimą, manipuliavimo, prievartos nebuvimą, teisių lygybę, kitų priėmimą ir rūpestį, tinkamą konfliktų sprendimą, visuomeninės – pagarbą žmonių teisėms, antirasizmą, taiką, demokratiją, ekologiją, aktyvumą kovojant už laisvę bei ginant engiamas mažumas.

Ugdymo filosofas C. Hamm vertybes klasifikuoja į normatyvines, nenormatyvines, grupines ir asmenines. Įtraukęs dorovines vertybes į normatyvinių vertybių grupę, jis ne tik atskleidžia jų vietą tarp kitų vertybių, išryškina šių vertybių ryšius, bet ir aiškiai įvardija pagrindinius dorovinius principus: teisingumą, laisvę, nesavanaudiškumą, nepakantumą blogiui, tiesumą (Aramavičiūtė, 2005).

Etikos specialistas A. Schrettele prie bendrų dorovinių vertybių skiria žmonių solidarumą, taikingumą, pagarbą gyvybei, saikingumą ir ypač meilę, galinčią apsaugoti žmogų ir visuomenę nuo susinaikinimo.

Beje, nemažai autorių, svarstančių vertybių hierarchijos problemą, nurodo ypatingą meilės vaidmenį. Kaip pagrindinė dvasinė galia, meilė gali atskleisti, suvienyti bei suartinti visas kitas vertybes, stimuliuoti jų aukščiausią realizavimą ir pati per jas reikštis, veikti, bręsti. Dėl šios įvairiapusės jėgos meilė ir įvardijama kaip didžiausia dvasinė vertybė, daugiausia lemianti žmonių santykių su pasauliu prasmę, kryptį ir formą. Antra vertus, turint omenyje pastarųjų dešimtmečių tikrosios meilės prasmės ir paskirties nuvertėjimą, pabrėžiamas veiklios, nesavanaudiškos, garbingos, pastovios, visuotinos meilės būtinumas.

Verta pažymėti ir tai, kad kai kurie autoriai, siekiantys išskirti dorovines vertybes, pradžios tašku renkasi asmens santykius. Šiuo atveju dėmesio verta L. Jovaišos bendra žmogiškųjų dorybių sistema, skirstoma į keturias grupes pagal:

- santykį su savimi (savimonės aktyvumas, pasitikėjimas savimi, atgaila, valingumas, savitvarda);
- santykius su kitais žmonėmis (žmoniškumas, dosnumas, pagarpa, atlaidumas);
- santykius su dvasine kultūra (žinojimas, atvirumas tiesai, minčių tyrumas, taurumas, sąžiningumas, atsakingumas, pakantumas, solidarumas, tiesumas);
- santykius su socialinėmis priedermėmis (ištikimybė, drausmingumas, saikingumas, tvirtumas, orumas, stropumas, tikslumas, taupumas, partneriškumas, pareigingumas).

S. Dzenuškaitė, turėdama galvoje santykių humaniškumą, kreipia dėmesį į šias vertybes: pagalbą, rūpestį žmogumi, pagarbą, jautrumą, dėmesį žmogui, jo asmenybės tausojimą, nepakantumą antihumaniškumui. Žinoma, galima rasti ir daugiau autorių, vienaip ar kitaip iškeliančių dorovinių vertybių apibrėžties ar klasifikacijos problemą. Bet ir iš to, kas pasakyta, regis, akivaizdu, kad ši problema traktuojama nevienareikšmiškai. Šalia to verta pridurti, kad ryškėja nauja dvasinio reliatyvumo teorijos versija, kuri pripažįsta egzistuojant alternatyvias dorovines vertybes. Vadinasi, asmuo, teigiantis savo kultūros vertybes, neturėtų paneigti kitų tautų atstovų vertybių. Taip pat skirtingų dorovinių įsitikinimų pripažinimas neturėtų versti atsisakyti savųjų, bet, atvirkščiai, paspartinti jų bręsmą (Aramavičiūtė, 2005).

Vertybių hierarchinėje sistemoje yra būdingi ne tik atskiri, individualūs, bet ir bendri bruožai: žmogus visada teikė pirmumą tam, kas jungė, o ne tam, kas skyrė. Vertybių sistemos centras – buvo ir tebėra žmogus, nes be jo vertybės negali egzistuoti. Vertybės išreiškė individo ir pasaulio santykį, patvirtindamos tai, ką žmogus sukūrė istorijos raidoje. Visa, ką pozityvaus

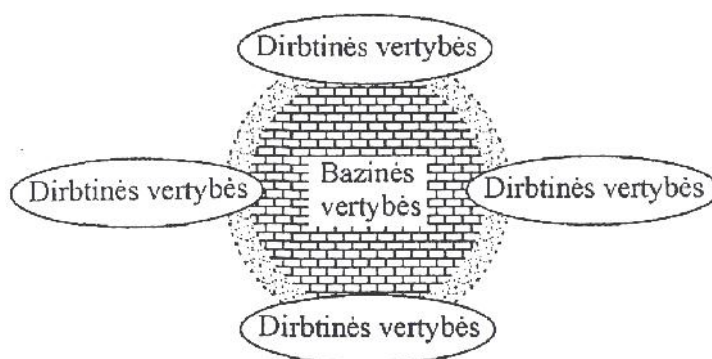
sukūrė civilizacija, spartino socialinę pažangą, kėlė žmonių gerovę ir todėl tai buvo priimta visų žmonių.

Atsižvelgiant į vertybių patvarumą, atsparumą laikui, jų tęstinumo būtinumą, jaunajai kartai rekomenduotina tokia ideali vertybių sistema, kurios hierarchinėje viršūnėje yra universaliosios, amžinosios vertybės – lygybė, teisingumas, tiesa, brolybė, savitarpio pagalba, taip pat vadinamosios prigimties vertybės – laisvė, veiklumas, savarankiškumas, sveikata. Taigi jaunimo vertybių sistemoje derama vieta turi tekti universaliosioms vertybėms. Jei mokinys neišsiugdo universaliųjų vertybių, tai jų vietą užima žemesniojo lygio vertybės. Vadinasi, pasirinkimas nėra absoliutus ir jis yra sąlygojamas būtinumo būti žmogumi, paklusti visuomenės normoms ir reikalavimams, nes universaliosios vertybės negali būti kintamos, reliatyvios, priklausančios nuo žmonių vertinimų (Aramavičiūtė, 1998).

Pedagoginiu požiūriu priimtina tik vientisa, holistinė dvasinių vertybių sistema, realizuojama kaip tokia, nurodo edukologas B. Bitinas (2004). Kartu būtina pripažinti, kad šio principo pasirinkimas negali garantuoti vienintelio atsakymo, nes vieni tyrėjai kreipia į vienokias vertybių sistemas, kiti – į kitokias. Kita vertus, šis principas reikalauja prisiminti, kad nuo senovės filosofijos laikų vertingu laikyta tai, kas teisinga arba gražu, gera. Remiantis šiuo kriterijumi skiriamos trys aukščiausios vertybių rūšys: grožio, gėrio, tiesos. Jos ir sudaro klasikinės vertybių teorijos branduolį, kuris (nuo Šv. Augustino ir Šv. Tomo Akviniečio laikų) buvo papildytas šventumu (Bitinas, 2004).

Kaip teigia Pruskus (2005), egzistuoja dvejopo tipo vertybės:

- bazinės (absoliučios);
- laikinos (dalinės, dirbtinės) (žr. 1 pav.):

2 pav. Bazinės ir laikinos vertybės

Dirbtinės vertybės negali būti ilgalaikės, tačiau pastangų dirbtinai jas sureikšminti, suteikti jiems bazinę rangą nestinga. Dirbtinėms vertybėms pritaipyti visuomenės sąmonėje palengvina kelios aplinkybės: dirbtinėse vertybėse dažnai susiejami, suplakami keli sunkiai suderinami dalykai, o visuomenės sąmonė linkusi priimti ne racionalius teigin

aiškios ribos tarp gėrio ir blogio; visuomenė visada ilgisi stebuklo, greito visų savo problemų išsprendimo; dalis žmonių netiki, kad patys gali pasirinkti vertybes (Pruskus, 2005).

Tačiau dorovinėmis vertybėmis, ypač sudarančiomis humaniškumo turinį (pareigingumu, atsakingumu, sąžiningumu, teisingumu, nuoširdumu), gali būti remiama ir sociocentrinė sistema. Tuomet bus labiau išreikštas tik šių vertybių socialinis turinys, nes jis bus susijęs su vienomis ar kitomis sociocentrinėmis vertybėmis (lygybe, brolybe, solidarumu, santarve, taika ir kt.) Be abejo, su dorovinėmis vertybėmis gali sietis ir transcendentinės vertybės (meilė, tikėjimas, viltis, atgaila ir kt.). Vienu žodžiu, dorovinės vertybės gali įeiti į kitas vertybių sistemas, jungtis su atskiromis vertybėmis (tarp jų ir su materialinėmis, estetinėmis). Todėl pedagoginiu požiūriu aktualu išsiaiškinti, su kokiomis vertybių sistemomis daugiausia sietina gyvenimo prasmė, kaip jas renkantis nepažeisti vertybių sistemos vientisumo, ir kaip kartu išsaugoti individo vertybių laisvo pasirinkimo teisę. Ieškant atsakymo į minėtus klausimus, naudinga sugrįžti prie N. Hartmanno požiūrio į vertybių hierarchiją, kurioje ypatinga vieta skiriama dorovinėms vertybėms kaip dvasinių vertybių sistemos rūšiai. Filosofo nuomone, dorovinės vertybės yra santykių vertybės, kurios neatskiriamos nuo asmens ir yra pagrindas kitoms gėrio vertybėms egzistuoti. Antra vertus, nors skiriamos žemesnės ir aukštesnės dorovinės vertybės, bet pirmenybė neteikiama vienai kuriai grupei. Vadinasi, nenurodoma, kurios jų – žemesnės (teisingumas, savitvarda, pasiaukojimas, tyrumas) arba aukštesnės (išmintis, pilnatvė, ištikimybė, meilė, dorovinė didybė) – yra svarbesnės (Krakauskas, 1995).

Aišku tik viena, žemesnės vertybės sudaro pamatą aukštesnėms, be kurio jos prarastų prasmę, taptų nepatvarios, tuščios. Tada ir žmonių santykiai būtų neįmanomi, o pats gyvenimas – skurdus ir ribotas. Taigi nors požiūriai į vertybių sistemas įvairuoja, bet kartu ryškėja tendencijos skirti pirmenybę dorovinėms vertybėms kaip gėrio branduoliui. Visose kultūrose, kaip teigia E. Krakauskas (1995), didžiausią vaidmenį svarbiausio žmogaus tikslo ieškojimuose vaidina tikėjimas ir dorovė. Šios vertybės esančios ir žmogaus kultūros raiškos paskata, ir jo gyvenimo būdo pamatai. Kita vertus, tuo nepaneigiamas mokslo ir meno, kaip tiesos ir grožio šaltinių, vaidmuo: menas vertybėms suteikia tam tikrą pavidalą, o mokslas – priemonių vertybėms pripažinti arba atmesti (Krakauskas, 1995).

Taigi apibendrinant vertybių sistemą, reikėtų pasakyti tai, kad vertybių sistema, tai tokia hierarchiškai sudėliota sistema, kurioje asmuo sąmoningai ar nesąmoningai teikia pirmenybę vienoms ar kitoms vertybėms. Skirtingi autoriai išskiria labai įvairias vertybių rūšis.

1.3. Vertybių ugdymo strategijos

Individas, socializuodamasis aplinkoje, turi priimti dorovines normas, kitaip jis nepritaps prie aplinkos. Taigi žmogus negali būti neutralus vertybių aspektu

procesui galime grįsti ir tuo, kad niekas negali ugdyti ir ugdytis nesiremdamas vertybiniais sprendimais. Abu ugdymo sąveikos dalyviai – ugdytojas ir ugdytinis – aktyviai dalyvauja vertinimo ir vertybinių sprendimų priėmimo procese. Kiekvienas ugdytojas vertina. Ugdytojas sprendžia apie ugdytinio asmenybę ir vertina konceptualizuotas asmenybės būsenas ir savybes kaip sugebėjimus ir pažiūras. Vertybių prasmė aiškėja iš priešybių, kontrastingumo.

Vertybių ugdymo galimybė glūdi kiekviename mokymo etape – keliant tikslus, nagrinėjant naują medžiagą, ją įtvirtinant, parenkant metodus. Tikslai ne tik mokymo rezultatų, bet ir jų santykių aktyvumo, prasmių, galimybės rinktis numatymas. Mokytojas nori to ar nenori, bet jo tikslo kėlimo procese, manieroje slypi vertybės. Jei mokytojo vertybių laukas ribotas, tai ir pamokos tikslai keliami iš dalyko pozicijų, yra apriboti žinių, siaurų įgūdžių, mokėjimų (Vasiliauskas, 2005).

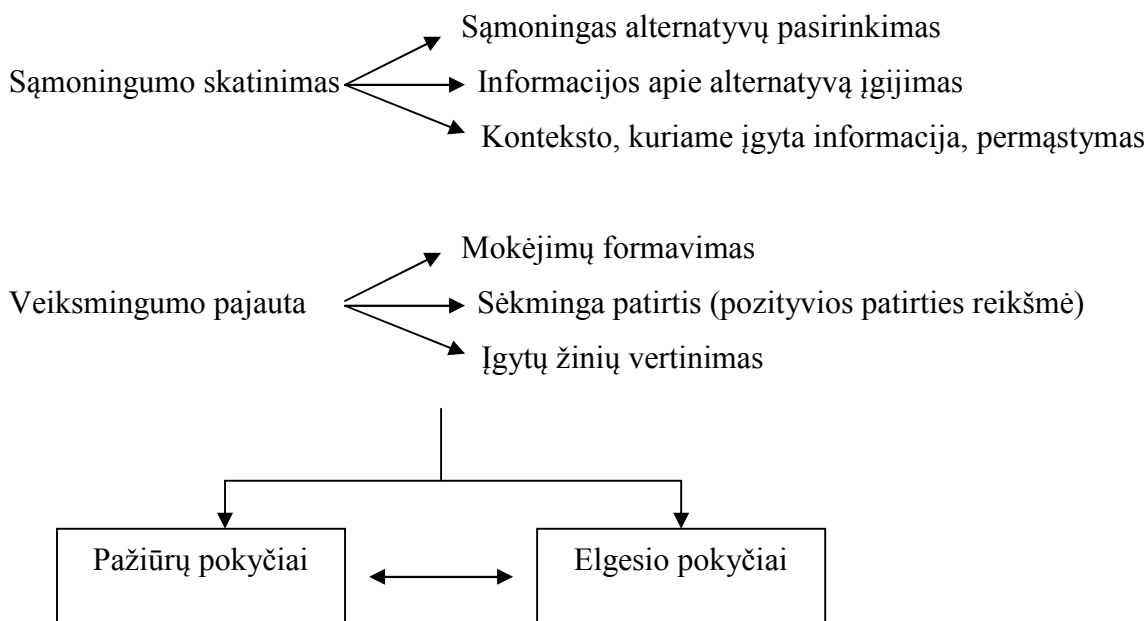
Jeigu vienas asmuo yra mylimas, gerbiamas, vertinamas dėl savo pozityvių požymių, tai kitas priešingai – juo bjaurimasi, jis nemėgstamas ar net nekenčiamas. Kiekvienas daiktas, objektas turi negatyvumo ar pozityvumo požymių. Vertybinis požiūris reiškiamas ne tik priešybėmis, etiketėmis – teisingas ir neteisingas, geras ar blogas, naudingas ar žalingas, bjaurus ar gražus, bet ir sprendimais, vartojant ir kitas sąvokas, pavyzdžiui: „didžiausia nuodėmė mokant yra nuobodybė“, „faktinės žinios yra nereikšmingos“, „mokymasis yra laiko gaišimas“, „melagystė yra visada teisingai baudžiama“, „ugdymas rykšte yra neabejotinai blogas auklėjimas“, „ugdymas, kuris nieko gero nedavė poreikiams tenkinti“ ir kt. (Vasiliauskas, 2005).

Vertybės internalizuojamos nuosekliai – pasirenkamos, vertinamos ir elgiamasi pagal vertybes. Vertybių ugdymas mokymo procese turi atitikti šiuos reikalavimus:

- vertybės turi būti laisvai pasirenkamos,
- pasirenkamos iš kelių alternatyvų,
- pasirenkamos po gilaus svarstymo,
- pasirenkamos kaip trokštamos ir laukiamos gėrybės,
- elgesys pagal savo pasirinkimą.

Mokymo strategijoje svarbus vaidmuo tenka vertybių modeliui. Vertybių modelį sudaro vertybių struktūros elementai, kurie nusako faktų ir jausmų apie pasaulį visumą ir reprezentuoja vaiko supratimą apie pasaulio esmę (žr. 3 pav.). Mokinys įgyja patirties apie pasaulį per socialinę sąveiką, kuri adaptuoja ir plėtoja mokinio sugebėjimus atsakyti į vis naujai iškylančius klausimus apie pasaulį ir jo pažinimo galimybes. Mokytojas skiria dėmesio ne vien tik mokymo turiniui, bet ir padeda mokiniams įgyti patirtį, kuri patenkintų jų poreikius, plėtoti ir suderinti savo pasaulio suvokimo modelius įsisavinamos medžiagos kontekste. Informacija, kuri papildo mokinių pasaulio supratimo modelį, reikalauja dėmesio ir interpretavimo. Mokiniai girdi mokytojo komentarus, juos interpretuoja ir subordinuoja su savo

mokytojo perteikiamos mokomosios medžiagos interpretacija ir jo pateikiami komentarai netenkina mokinio, tai mokinys turi permąstyti savo pasaulio supratimo modelį.

3 pav. Vertybių ugdymo modelis

Modelis rodo, kad mokymo kontekstas, kuriame mokinys gauna informaciją, daro įtaką ugdymo rezultatams. Mokiniai mokymosi procese skatinami išreikšti savo vertybes ir mąstymą. Mokytojas siekia išvesti paraleles tarp to, ką mokinys jau žino, ir naujo turinio, teikdamas su asmenybės ugdymu susijusius pavyzdžius. Svarbu, kad mokinys įgytoje informacijoje rastų sau prasmingų dalykų, kurie plėstų jo pasaulio supratimą. Sąmoningumo žadinimas padeda mokiniui suprasti, kodėl jis turi taip, o ne kitaip elgtis, moko kaip geriausiai pasielgti. Mokomoji medžiaga mokymo procese gali būti pateikiama dvejopai: tradiciškai, kaip tarp mokiniui jau žinomo ar nežinomo dalyko išvedama paralelė, ir antra, kai nauja medžiaga pateikiama drąsinant mokinius diskutuoti bei išreikšti savo vertybes ir mąstymą. Mokinys sprendimo priėmimo patirties daugiausia įgyja per grupinį mokymą, kai sukuriamos situacijos, kuriose jie tarpusavyje bendrauja, aiškina ir gina savo nuomonę. Žinios, įgytos pačiam vertinant ir mąstant, skatina mokinį toliau mokytis, šalina barjerus, kurie galėtų trukdyti įsisavinti naują informaciją (Vasiliauskas, 2005).

Mokomąją medžiagą būtina diferencijuoti atsižvelgiant ne tik į mokinio suvokimo galimybes, bet ir vertybių ugdymo strategijos reikalavimus. Vertybių ugdymo tikslui įgyvendinti būtina, kad mokiniai:

- Pasirinktą informaciją pagal savo pažiūras ir interesus;
- Įsitrauktų į įvairias gyvenimo situacijas ir užimtų tam tikrą poziciją;
- Būtų skatinami išreikšti savo vertybes ir mąstymą;

- Aktyviai dalyvautų sprendžiant įvairias žmonių elgesio dilemas;
- Mokytojai diskutuoti ir priimti sprendimus (Vasiliauskas, 2005).

Apibūdinant vertybių ugdymo strategiją galima pastebėti, kad kiekvienas ugdytojas vertina savo ugdytinio asmenybę ir įvertina asmenybės bruožus vertybių potencialo ugdymui. Taigi mokomoji medžiaga turi būti diferencijuojama pagal mokinio sugebėjimus ir galimybes. Mokymo strategijoje svarbus vaidmuo tenka modeliui, kurį sudaro vertybių struktūros elementai, nusakantys faktų ir jausmų apie pasaulį visumą. Mokinių suvokimo apie pasaulį papildymas reikalauja daug papildomos informacijos ir interpretacijos. Taip mokiniui padedama susivokti kodėl reikia elgtis vienaip, o ne kitaip.

1.4. Sporto reikšmė vertybinių nuostatų ugdymui

1.4.1. Sporto ir dorovinių vertybių sąsajos

Žmogaus tobulėjimas sporte apima ugdymo vyksmą, kuris yra grindžiamas vertybėmis, nes bet koks ugdymas yra glaudžiai susijęs su vertybėmis. Todėl vertybių klausimas yra itin aktualus vertinant sportinės veiklos įtaką sportininkų asmenybės formavimuisi, jų elgesiui bei ugdymo vyksmui (Stoškus, 2002).

Vertindami sportinę veiklą, o ypač jos ugdomąjį poveikį, dažnai susiduriame su labai sudėtinga problema - sporto ir kultūros sąsajos paieška (Šukys, 2002). Pastaroji problema nagrinėjama daugelio mokslininkų darbuose (Grupe, 1994; Stoliarov, 1996, 1997 ir kt.).

Anot Šukio (2002), šis klausimas aktualus todėl, kad ne visada norima sportą pripažinti kultūros dalimi, ne visada sutampa ir nuomonės apie tai, kas sieja sportą su kultūra.

Pirmą, antropologinį (daugelyje šaltinių pabrėžiama, kad tai pirmas kultūros mokslinis apibrėžimas), kultūros apibrėžimą pateikė Edwardas Burnetto Tyloras dar 1913 metais. Jis savo kultūros antropologijos vadovėlyje rašo, kad kultūra, suprantama plačiąja etnografinė prasme, yra ta kompleksinė visuma, kuri apima žinias, tikėjimą, meną, moralę, teisę, papročius ir visus kitus gebėjimus ir įpročius, įgytus žmogaus, kaip visuomenės nario. T. Eliotas (Bieliauskas, 1993), analizuodamas kultūros sąvoką, įvedė hierarchizuotą paradigmiskai ir išskleistą sintagmiškai struktūrą, kurioje kertasi socialiniai, dvasiniai, estetiniai kultūros aspektai (Šukys, 2002).

M. Harris (1998) nurodo, kad, analizuodami kultūrą, turėtume apimti visus socialinės sferos reiškinius, nagrinėti jų sistemą, todėl vartojamas sociokultūros terminas, kuris nusako, kad visuomenė ir kultūra sudaro visumą, arba sistemą.

Kitų autorių nuomone (McPherson, Curtis, Loy, 1989), nepaisant kultūros reiškinio interpretacijų gausos, jai būdingi tokie pagrindiniai elementai:

- Įsitikinimai. Jie gali būti tiek aprašomojo pobūdžio (t.y. tokie įsitikinimai, kurie išreiškia idėjas to, kas yra, buvo ar bus), tiek norminamojo pobūdžio (t.y. tokie įsitikinimai, kurie išreiškia idėjas to, kas turėtų ar privalėtų būti).
- Vertybės - jos yra bendri kriterijai, kuriais remiantis yra vertinamas žmonių elgesys. Vertybių svarbą kultūroje iškelia tie autoriai, kurie elgseną laiko vienu svarbiausių socialinės realybės reiškiniu. Remiantis individo elgsena tam tikro socialinio reiškinio atžvilgiu, galima spręsti apie jo svarbą, naudingumą jam. Todėl vieni objektai ir reiškiniai vertinami teigiamai, o kiti neigiamai. Teigiamai vertinami reiškiniai pasireiškia kaip vertybės. Jos vaidina labai svarbų vaidmenį reguliuojant žmogaus socialinį elgesį, nes jos pasireiškia kaip principai, tikslai, kaip elgesio modeliai, idealai, kurių subjektas siekia. Taigi vertybės laiduoja aukščiausią socialinio reguliavimo lygį. Vertybės pasireiškia kaip vertybinės orientacijos. Vertybės ir su jomis susijusios vertybinės orientacijos sąlygoja labai įvairius elgsenos būdus.
- Ideologija. Tai įsitikinimų dalis, nuspalvinta emocinio turinio. Ideologija žmonės siekia paaiškinti ar pateisinti, kodėl jų visuomeninis gyvenimas tvarkomas būtent taip.
- Normos. Tai taisyklės, nurodymai, įstatymai ir neoficialus supratimas, kaip turi būti elgiamasi tam tikroje situacijoje (Šukys, 2002).

Analizuojant sportinėje veikloje pasireiškiančias etines vertybes, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad dauguma jų pasireiškia ne tik sporto, bet ir kitose gyvenimo srityse. Kalbant apie etinius sporto idealus, reikia nuodugniau panagrinėti: kokius sporto veiklos bruožus galima traktuoti kaip etines vertybes, kurios, anot sporto filosofų, atskleidžia humanistinį jos potencialą. Etinių sporto vertybių paiešką reikia pradėti nuo jo sąsajos su žaidimu. Jeigu žaidimas yra tarsi pasitraukimas iš įprasto pasaulio į sąlyginę, laikiną realybę, tai panašiai galime vertinti ir sportinę kovą. Sportinė kova taip pat vyksta tam tikroje ribotoje erdvėje ir tam tikru laiku, sudarytos tam tikros kliūtys, padedančios sukurti pasaulį pasaulio viduje. Dar vienas svarbus sportinės kovos bruožas yra tai, kad joje sudarytos sąlygos pasiekti lygių galimybių principą. Žaidimo pasaulis – tai vienintelė, dirbtinai sukurta realybė, kuriame galima įgyvendinti lygybės ir teisingumo principus, nes šios realybės dalyvių sėkmė priklauso ne nuo atsitiktinių veiksnių ar norų, turimų ryšių ar pinigų (Šukys, 2005).

Apskritai sportas yra gražus ir vertingas ne vien sportiniais rezultatais, sportinės kovos emocijumu, bet ir savo dorovinėmis vertybėmis bei galimybėmis jas puoselėti tarp sportuojančio jaunimo. Filosofas V. Sezemanas aiškina, kad kūno lavinimas ugdo ir dvasines jėgas, moko suvokti žmogiškąsias vertybes.

B. Bitinas nurodo, kad pastaraisiais dešimtmečiais vis daugiau orientuojamasi į antropocentines vertybių sistemas, kai aukščiausių vertybių ieškoma dvasiniame, socialiniame ar materialiniame pasaulyje, o pačiame žmoguje. Kiekviena konkreti visuomenė atsižvelgdama į savo ekonominę, politinę, socialinę, ideologinę ir kitas struktūras, ugdymo sistemai suteikia tam tikrą profilį, skatina puoselėti vienokias ar kitokias vertybes, pateikia tam tikrą socialinį užsakymą. Galima daryti išvadą, kad sportas visais laikais buvo suvokiamas kaip sudėtingas reiškinys, žmogiškųjų vertybių puoselėtojas, užimantis svarbią vietą visoje vertybių sistemoje ir darantis didelį poveikį dvasinei žmogaus vidinių jėgų plėtrai.

Vertybių ugdymo požiūriu yra svarbi ir tokia prielaida: vertybės, kurios susiformuoja sportuojant, gali būti perkeltos į kitas gyvenimo sritis ir kartu tobulinti individą, visuomenę. Nustatyta, kad ekstremalios varžybų situacijos, sunkios treniruotės ugdo patriotizmo jausmą, atsakomybės jautimą, pagarbą žmogui bei daugelį kitų amžinųjų vertybių. Todėl į sportą reikia žiūrėti dviem aspektais: jis suteikia dvejopą galimybę tobulėti – sportinio meistriškumo ir savęs tobulinimo prasme.

Dorovinės vertybės sporte apibrėžia sportininko ugdymo pedagogiškumą. Taigi sporto pedagogo darbas neįmanomas be vertybių ugdymo. Kiekvienas trenerio teiginys, kiekvienas jo pedagoginis veiksmas ar susilaikymas nuo jo pagrįsti vienokiomis ar kitokiomis vertybėmis. Principingi treneriai ne tik kalba apie vertybes – jie ir elgiasi pagal įsitikinimus. Vertybės yra ilgalaikės, jomis vadovaudamiesi žmonės geba greitai ir lanksčiai reaguoti į įvykius. Nenuostabu, kad tvirtai laikydamiesi savo principų žmonės jaučiasi laimingi ir jų psichinė sveikata būna gera (Miškinis, 2006).

Pastaraisiais metais, kaip pažymi S. Šukys (2005), darosi vis sunkiau atskirti vien sportui būdingas vertybes, nes daugelis jų pasireiškia įvairiausiose gyvenimo srityse. Sportiškumas tapo ne tik sportininkams būdingu bruožu, bet apskritai gyvenimo stiliumi. Tokios vertybės kaip išlavintas kūnas, sveikumas, disciplina, asketizmas tapo svarbios ne tik sportui. Taigi sporto socializacija pasiekė tokį lygį, kuriame jis vis labiau praranda savo idealistinį pagrindą ir autentiškumą.

Vertybės – tai sudėtingos nuostatos, kurių turinį sudaro mintys, emocijos ir vaizdiniai apie daiktų, reiškinių reikšmingumą, jų prasmę asmenybei. Taigi vertybė – tai asmenybės veiklos ir elgesio motyvas, susijęs su subjektais, labiausiai atitinkančiais materialinius, kultūrinius ar dvasinius asmenybės poreikius (Šukys, 2005).

Taigi apibendrinant reikėtų pasakyti, kad kūno lavinimas ugdo ir dvasines vertybes, moko suvokti žmogiškąsias vertybes. Taigi vertybės, kurios susiformuoja sportuojant gali būti perkeltos į kitas gyvenimo sferas, padeda ugdyti individą, visuomenę. Todėl kiekvieno trenerio veiksmai turėtų būti pagrįsti vertybėmis, turėti tam tikrus įsitikinimus

1.4.2. Sportinėje veikloje ugdomos vertybės

Sportininkas – nepaprastai sudėtinga, imli, veržli, jautri, kartais aikštinga ir užsispyrusi asmenybė. Paties sportininko vidinių bruožų visuma lemia jo veiklą ir elgesį, savarankiškumą ir atsakingumą. Paties sportininko vidinių bruožų visuma lemia jo veiklą ir elgesį, savarankiškumą ir atsakingumą. Asmenybės pasaulį sudaro keturi pagrindiniai elementai: kūnas, sąmonė, elgesys ir sąžinė. Sportininką išugdyti ryškia talentinga individualybe – ilgas kūrybinis darbas, treneris savo ugdytiniui kasdien atiduoda fizines, intelektines ir dvasines jėgas. Sportininko asmenybė – tai individo savitumas, įgimtų ir įgytų savybių visuma, jų sąveika ir vienovė. Asmenybė – aukščiausių žmogaus vertybių įkūnytoja. Jos prigimties vertybės – tai specifinės saviraiškos protas, jausmai, valia, tai, ką vadiname individualybe (Karoblis, 1999).

Kaip teigia Butkienė ir kt. (1996) asmenybei būdinga: aktyvumas, kryptingumas, giluminiai prasminiai procesai, sąmoningas santykis su tikrove.

Pasak S. Šukio (2005), etinių sporto vertybių paiešką reiktų pradėti nuo jų sąsajos su žaidimu. Jeigu žaidimas yra tarsi pasitraukimas iš įprasto pasaulio į sąlyginę, laikiną realybę, tai panašiai galime vertinti ir sportinę kovą. Sportinė kova taip pat vyksta tam tikroje ribotoje erdvėje ir tam tikru laiku, sudarytos tam tikros kliūtys, padedančios sukurti pasaulį pasaulio viduje.

Anot V. Stoliarovo ir V. Samusenkovos (1996), sportinė kova - tai humaniškas realaus gyvenimo varžybinių situacijų žaidimo modelis. Realus gyvenimas (kaip ir sportas) - tai kova, kurios metu besivaržančios pusės dažnai patenka į skirtingas sąlygas. Sportinės kovos metu abi besivaržančios pusės turi vienodas sąlygas, apsaugančias jas nuo galimų neigiamų padarinių šios kovos metu. Tai pasiekama realias varžybines situacijas paverčiant humaniškesnėmis, sutartinėmis (žaidimas), pagrįstomis tam tikromis taisyklėmis, taip pat ir taisyklėmis draudimais. Taigi sportui būdingas žaidimo elementas, be kurio ši veikla, anot Z. Krawezyko (1990), virstų tiesiog jėga išsprendžiamu konfliktu. Sportas - tai tarsi kova-žaidimas. Dar vienas svarbus sportinės kovos bruožas yra tas, kad joje sudarytos sąlygos pasiekti lygių galimybių principą (Столяров et al. 1996).

Kaip teigia A. Ingham ir J. Loy (1974), žaidimo pasaulis - tai vienintelė, dirbtinai sukurta realybė, kurioje galima įgyvendinti lygybės ir teisingumo principus, nes šios realybės dalyvių sėkmė priklauso ne nuo atsitiktinių veiksnių ar norų, padėties visuomenėje, turimų ryšių ar pinigų, o nuo sportininko gebėjimų, žinių, valios ir kitokių ypatybių. Kitaip tariant, sėkmė sporte vargiai pasiekama neįdėjus daug pastangų ir laiko.

Sportininko asmeninės savybės gali būti siejamos su sporto šakos ypatumais. Reikšmingiausios asmeninės savybės, lemiančios sportinių žaidynių varžybinės veiklos efektyvumą ir patikimumą gali būti:

- Motyvacinėje srityje – motyvacija varžytis, valios valdymas, ryžtingumas.
- Emocinėje srityje – emocinis stabilumas ir patikimumas esant visokiems trukdžiams.
- Bendravimo srityje – aukštas asmeninis statusas sportinėje, dalykinėje ir neformalioje tarpusavio veikloje (Mikalauskas, 2002).

Kaip teigia Martens (1999) psichologinis lavinimas sporte ir kartu vertybių propagavimas yra neatsiejama sporto dalis. Todėl psichologinių įgūdžių lavinimas įkūnijant vertybines nuostatas yra privaloma sportininkų rengimo programa.

Pasak S. Šukio (2005), estetiškos sporto vertybės atskleidžia ir kūrybiškumo elementus. Juk kūryba neatsiejama nuo sportinės veiklos: kūrybiškumo reikia ne tik rengiantis varžyboms, bet ir varžantis. Ypač kūrybiškumas pasireiškia žaidžiant žaidimus, kurie visada kupini fantazijos ir išradingumo. Apskritai kūrybiškumas sporto srityje gali pasireikšti labai įvairiomis formomis - kaip improvizacija, tinkamo sprendimo pasirinkimas kylančiose sportinės kovos situacijose ir pan. Sportinė kova susijusi su estetiniu pasitenkinimu, išgyvenimais. Juk sportininkų, ypač didelio meistriškumo, atliekami pratimai atrodo tobuli. O jeigu tobuli - tai jie tuo pat metu yra gražūs.

Doroviniai socialiniai įgūdžiai sporte yra dorovės pagrindas, todėl jie yra vieni iš svarbiausių kompleksinio sportuojančio jaunimo socialinių įgūdžių ugdymo modelio komponentų. Analizuojami šie doroviniai socialiniai įgūdžiai: paguosti, padėti, išreiškiantys jautrumą, neapsimetinėti ir neapgauštinėti, apibūdinantys atvirumą, nežeminti, nekeršyti, laikytis duoto žodžio ir atsakyti už savo veiksmus (atsakingumas). Taigi visi šie socialiniai įkūnija atitinkamas vertybes (Malinauskas, 2006).

Sportininko asmenybės ugdymas siejamas su fizinių ir dvasinių sportininko jėgų stiprinimu, kad gyventų ir veiktų pagal kultūrinės ir dvasinės vertybes (Malinauskas, 2003).

Sportinėje veikloje neišvengiamai pasireiškia bendrumo, bendravimo, bendradarbiavimo, draugystės, bičiulystės ir kitos panašios vertybės. Sportas yra vienas iš nedaugelio visuomenėje vykstančių reiškinių, sudarantis sąlygas tarpusavyje kaip lygus su lygiu varžytis įvairių tautybių, rasų, socialinių sluoksnių žmonėms (Šukys, 2005).

Taigi sporto vertybėms būdinga tokios savybės:

- Sporto vertybės apibūdina ir integruoja žmonių nuostatas priklausomai nuo sportinės veiklos, išreiškia tas vertybes, kurias visuomenė labai vertina;
- Sporto vertybių sistema rodo asmenybės pažintinę struktūrą;
- Sporto vertybių supratimas gali daryti įtaką asmenybės emocinei būsenai, sporto ir artimiausios aplinkos išraiškai;

- Kai žmogus ir jo artimieji suvokia, kokios yra sporto vertybės, susidaro palankios sąlygos motyvacijai pradėti sportuoti;
- Suvoktos sporto vertybės tiesiogiai veikia jauno žmogaus savižnyą, savivertę, savirealizaciją (Žukowska et al., 1998).

Pripažįstant sporto vertybes ir norint apibūdinti sportuojančios asmenybės struktūrą ir veiklą, žinotina, kad nei vienos jos ypatybė negali pasireikšti be kito veiksnių, ypač sporto pedagogų dalyvavimo. Vadinasi, trenerio vertybinės orientacija tartum programuoja visą sportuojančio veiklą, lemia poelgius ar atskirus veiksmus.

Subjektyviosios vertybės – tai, ko žmogus ieško kaip prasmingiausio dalyko, padedančio jam atskirti kas nevertinga ir priešiška asmenybės bei visuomenės gyvenime. Sporto praktikoje ryškiau nei natūraliame gyvenime atsiskleidžia sportininko asmenybė, charakteris, kultūringumas.

Dorovinės vertybės – specifiška vertybių rūšis. Tai visuomeniškai reikšmingi žmonių poelgiai, jų idealai, idėjos, teigiamos charakterio savybės. Teigiami žmonių veiksmai ir poelgiai turi ypač didelę reikšmę, nes jie stiprina visuomenės egzistavimo pagrindus, laiduoja pažangą. Gali būti:

- Idealiosios dorovinės vertybės – tai doroviniai idealai, dorovinės idėjos, gėrio, žmoniškumo, teisingumo ir kitos vertybės;
- Žmogaus charakterio dorovinės vertybės – tai darbštumas, drausmingumas, kuklumas, gerumas (Žemaitis, 1983).

Trenerio dorovinės vertybės veikia sportininkų ugdymą, padeda siekti ne tik geriausių sportinių rezultatų, bet ir ugdyti dvasiškai turtingą žmogų.

Kalbant apie sporto vertybes, nereikėtų pamiršti, kad sportas nėra sakralinis. Tai nėra religija. Iš sporto nereikia tikėtis dorybių, kurių jis neturi. Etinių sporto vertybių išlaikymas yra kasdienė kova (Miškinis, 2006).

Sporto vertybių klasifikacija yra gana įvairi. Sociologas K. Heinemanas (1980) išskiria tokias vertybių grupes:

- Emocijos, išgyvenimai susiję su kūnu ir fizine būseną.
- Morfofunkcinis kūno tobulėjimas.
- Psichiniai išgyvenimai.
- Socialiniai motyvai.
- Sportinių rezultatų ir pergalių varžybose sportiniai rezultatai (Miškinis, 2006).

Kiekvienam sportininkui ne tik svarbu pasiekti konkrečių sportinių rezultatų, bet ir susidaryti vertybines nuostatas, požiūrį į vertybes, augti kaip asmenybei. Individualus vertybių akiratis gali būti kaip ilgalaikė subjektyvi laimingo gyvenimo prielaidas.

apsiriboti tik sportiniu rengimu. Be to, vadovaudamasis doroviniais įsitikinimais, treneris ne tik apsisprendžia kaip jis turi elgtis pats, bet ir vertina įvairius dorovinio bei visuomeninio gyvenimo reiškinius. Taip vertindamas jis geriau skiria padorius reiškinius, nuo ne padorių. Teigiami žmonių poelgiai įprasmina dorovines vertybes. Kiekvienas treneris rengia ne tik vienokios ar kitokios sporto šakos sportininkus, bet ir yra dorovės ugdytojas, siekiantis formuoti žmones, kurie visada būtų formalūs. Treneris turi būti vertybių puoselėtojas ir skleidėjas, nes sporto treniruotės atveria plačias galimybes ugdyti jaunų žmonių dvasingumą, bendravimo ir bendradarbiavimo etiką bei kultūrą, puoselėti savitarpio, pagalbos solidarumo, teisingumo, garbingumo, atsakomybės, tolerancijos nuostatas ir jausmus. Praktiniame trenerio darbe dorovinės vertybės yra veiksminga ugdymo priemonė. Jauniems žmonėms skiepijamos žmonijos patirtį sutelkusios dorovinės vertybės tampa jų savastimi, verčia visada ir visur elgtis nepriekaištingai, dorai, laikytis etinių normų. Taigi etinė trenerio kultūra yra neatsiejama nuo bendrosios žmogaus kultūros. Etiniai sprendimai ir poelgiai visada turi ryšį su poelgiais ir vertinimais. Jais išreiškiamas sprendimo poelgio santykis su vertybėmis. Treneris savo darbe negali atsiriboti nuo visapusiško asmenybės ugdymo, nuo vertybių skiepijimo. Jo darbas bus tik tada visavertis, kada jis bus grindžiamas visai tautai reikšmingomis vertybėmis (Miškinis, 2005).

Apibendrinant sportinėje veikloje ugdomas vertybes, galima pasakyti, kad sporto treneris, tai nėra tik žaidimo taisyklių mokytojas ar kūno lavintojas, bet ir dorovinių vertybių puoselėtojas bei ugdytojas. Sporte dažniausiai pasireiškia bendrumo, bendravimo, bendradarbiavimo, draugystės, bičiulystės ir kitos panašios vertybės. Sporto treniruotės atveria galimybes jaunų žmonių dvasingumo ugdymui, bendravimo ir bendradarbiavimo etikos, pagalbos, solidarumo, garbingumo, teisingumo, atsakomybės, tolerancijos ugdymą.

2. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

Teoriniai – metodologiniai empirinio tyrimo pagrindai. Kaip teigia K. Kardelis „plačiaja prasme metodologija galima apibrėžti kaip bendriausius pažinimo principus (žodis metodologija kilęs iš graikų kalbos žodžių „methodos“ ir „logos“). Tačiau įvairioje literatūroje ši sąvoka traktuojama įvairiai“ (Kardelis, 2002).

Tarkim, yra metodologija, nagrinėjanti bendramokslinius principus ir tyrimo formas (pavyzdžiui viso to, kas egzistuoja, sistemingumas, struktūriškumas, informatyvumas). Kita metodologija – tai pažinimo metodai ir būdai konkrečioje mokslo kryptyje.

Galime teigti, jog konkrečioje kryptyje, metodologija – tai žinių sistema apie mokslinio pažinimo procesą, metodus ir konkrečių tyrimų metodiką.

2.1. Tyrimo organizavimas ir jo etapai

Pirmasis etapas- teorinės analizės ir apibendrinimo etapas. Šiame etape buvo analizuojama mokslinė, pedagoginė, psichologinė, sportinė, sociologinė literatūra.

Antrajame etape buvo suformuluota darbo hipotezė, apibrėžtas tyrimo tikslas, uždaviniai, numatyta tyrimo metodika, parengtas tyrimo instrumentas anketa.

Trečiasis etapas - apklausa raštu. Šios apklausos metu buvo tirta sportuojančių mokinių vertybinių nuostatų ypatumai. Tyrimo dalyviams buvo išdalintos anketos, sudarytos iš 15 klausimų. Mokiniai galėjo pasirinkti jiems tinkantį variantą, kai kur atsakyti į atvirus klausimus ar įvertinti pagal svarbumą. Atsižvelgiant į respondentų amžių, klausimai buvo suformuluoti nesudėtingi. Anketos pradžioje pateikiami lengvesni klausimai, į pabaigą pereinamą prie sudėtingesnių.

Ketvirtasis etapas. Matematinė statistinė duomenų analizė, jų interpretavimas, išvadų formulavimas, tyrimo ataskaitos rengimas.

2.2. Tyrimo metodai

2.2.1. Mokslinės literatūros analizė

Mokslinės literatūros analizė lengviau leido suprasti vertybinių nuostatų reikšmę, atskleisti sportuojančių mokinių vertybinių nuostatų ypatumus bei įsigilinti kaip sportinė veikla įtakoja vertybines nuostatas.

Atliekant mokslinės literatūros šaltinių analizę, buvo susipažinta su vertybes tyrusių mokslininkų (Kuzmickas, 2001, Vasiliauskas, 2005, Navickas, 1988, Jovaiša, 1995 ir kt.) teorijomis.

Siekiant geriau suprasti vertybių reikšmę ugdyme, buvo nagrinėti B. Bitino (2004); McLaughlin (1997); R. Vasiliausko (2005); V. Aramavičiūtės (2005, 1998) darbai.

Norint išsiaiškinti sportinės veiklos įtaką asmenybės ugdymui buvo nagrinėjama P. Karoblio (1999); R. Malinausko (2003); R. Martens (1999); S. Šukio (2005) darbai.

Atliekant darbą buvo remtasi kursinių ir baigiamųjų (bakalauro, laipsnio nesuteikiančių studijų, magistro) darbų rengimo ir gynimo metodinėmis rekomendacijomis (2010), taip pat atliekant kiekybinį tyrimą buvo naudojama statistinė duomenų analizė su SPSS programa ir Microsoft Office Excel paketu.

2.2.2. Anketinė apklausa

Kiekybiniam tyrimui pasirinkta anketinė apklausa raštu. Anketavimo metodas leidžia per trumpą laiką apklausti pakankamai didelį skaičių respondentų. Atliekant tyrimą buvo laikytasi tyrimo etikos. Buvo gautas institucijų vadovų sutikimas dalyvauti tyrime, taip pat gautas sutikimas iš pačių respondentų.

Apklausa metodu siekiama atskleisti sportuojančių mokinių vertybinių nuostatų ypatumus. Tyrimu siekiama nustatyti, koks ryšys tarp sportinės veiklos ir vertybių ugdymo, ar sportinė veikla turi įtakos mokinių vertybinių nuostatų formavimuisi.

Anketa – originali (1 priedas). Anketos klausimai buvo sudaryti remiantis darbo teorinėmis prielaidomis. Tyrimo anketą sudaro 15 klausimų: iš kurių 5 nustatytos alternatyvos klausimai, 3 daugkartinio pasirinkimo, 3 atviri ir 4 vertinamojo pobūdžio klausimai.

Anketą sudaro trys klausimų blokai. Pirmajame siekiama sužinoti apie mokinių dalyvavimą sportinėje veikloje, kokios to priežastys. Antrajame – aiškinamasi apie mokinių požiūrį į vertybes, kokios vertybės ugdomos sportinėje veikloje. Trečiajame bloke – respondentų sociodemografiniai duomenys.

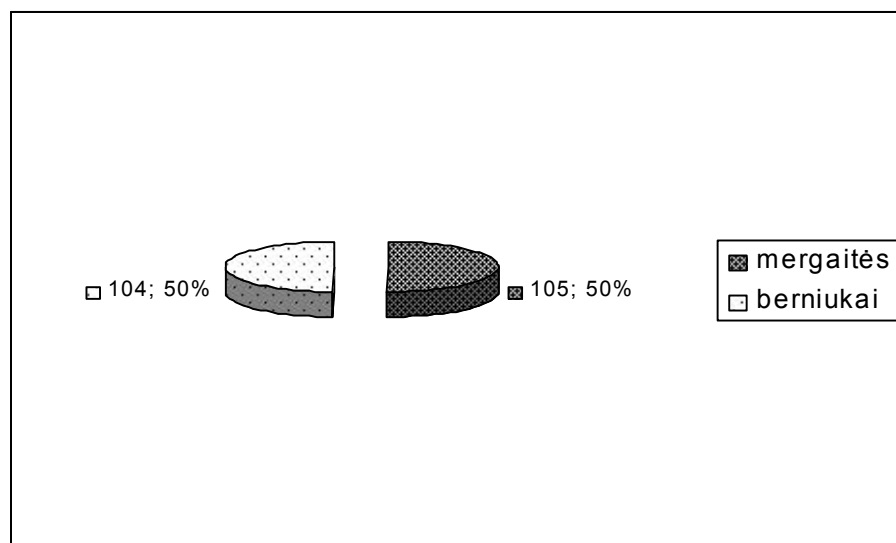
Anketa buvo pritaikyta ne tik sportuojantiems, bet ir nesportuojantiems mokiniams.

Kiekybinio tyrimo respondentai

Empirinis tyrimas vyko 2011 metų sausio ir vasario mėnesiais. Mokiniam buvo išdalinta 220 anketų (į 11 iš jų atsakyta nebuvo). Tyrime iš viso dalyvavo 209 respondentai. Iš jų 105 mergaitės ir 104 berniukai. Respondentų amžius nuo 12 – 18 metų. Tyrime dalyvavo Vilkaviškio vidurinės mokyklos (50), Marijampolės vidurinės mokyklos (40), Telšių vidurinės mokyklos (117) ir Pakruojo karatė klubo „Cunamis“ (13) mokiniai.

Respondentų imtį sudarė mokiniai, kurių amžius nuo 12 – 18 metų (pasiskirstymas lyties aspektu pateikiamas 1 pav.). Tyrimo metu buvo laikomasi etikos principų. Prieš pradėdant apklausą, mokiniai supažindinti su tyrimo tikslais, anketos pildymo metodika. Siekiant užtikrinti

tyrimo dalyvių konfidencialumą, nebuvo prašoma įrašyti asmeninės informacijos pagal kurią galima būtų identifikuoti mokinius.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį (N=209)

Buvo išskirtos septynios respondentų amžiaus grupės: Respondentų pasiskirstymas pagal amžių pateiktas 1 lentelėje.

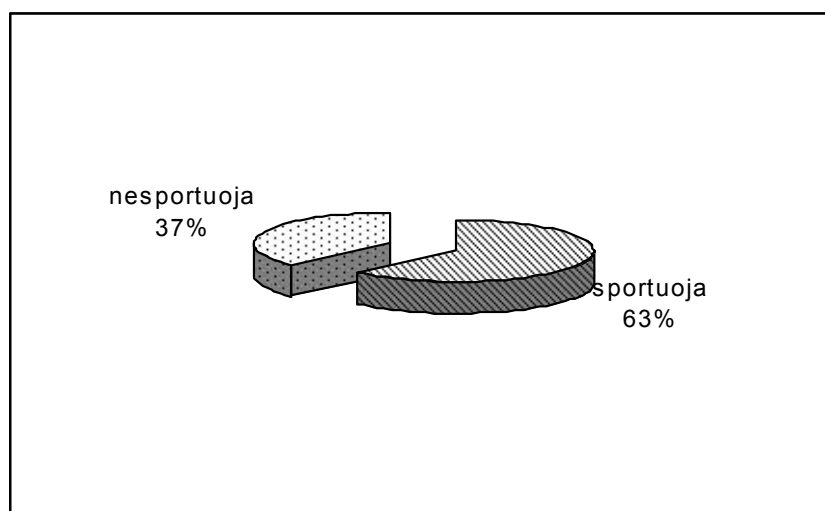
1 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal amžių (N=209)

amžius (metais)	12 m.	13 m.	14 m.	15 m.	16 m.	17 m.	18 m.
mokinių skaičius	33	31	25	29	29	28	34

Šioje lentelėje matome kaip respondentai išsidėstę pagal amžiaus tarpsnius. Pradedant nuo 12 metų ir baigiant 18 metų. Įvairus amžiaus tarpsnių pasirinkimas lemia tai, kad vėliau galėsime lyginti, kaip kiekviename amžiuje kinta požiūris į vertybes ir jų svarbą sportinėje veikloje.

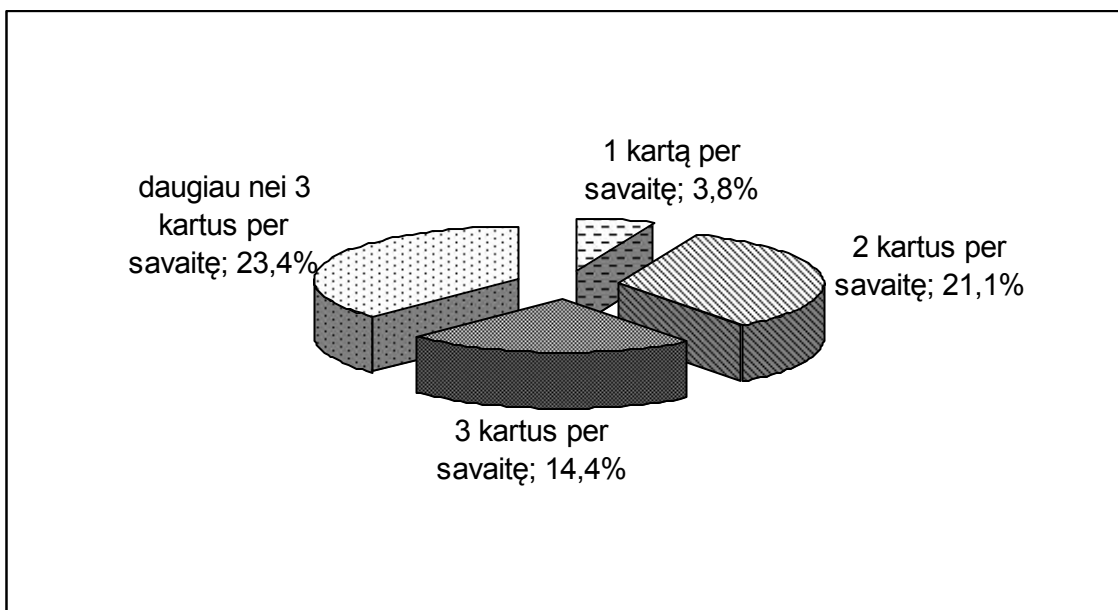
Buvo išskiriami sportuojantys ir nesportuojantys mokiniai. Duomenys pateikiami 2 paveiksle.

2 pav. Sportuojančių ir nesportuojančių mokinių skaičius (%) (N=209)

Tyrimo rezultatai parodė, kad 63 % respondentų sportuoja, o 37 % nesportuoja. Galima teigti, kad mokiniai vis dar aktyviai užsiima sportine veikla.

Sportuojančių mokinių buvo klausiama, kiek kartų per savaitę jie sportuoja. Respondentų atsakymai parodė, kad beveik ketvirtadalis, tyrime dalyvavusių sportuojančių mokinių, sportuoja daugiau nei tris kartus per savaitę (23,4%). Tai rodo, kad mokiniai aktyviai užsiima pasirinkta sporto šaka. Iš pateiktų duomenų galime matyti, kad sportas jiems nėra tik trumpalaikė užgaida. Vieną kartą per savaitę sportinei veiklai skiria tik 3,8 % respondentų. Du kartus per savaitę sportine veikla užsiima taip pat nemaža dalis tiriamųjų net 21,1 %. Trečdalis respondentų sportuoja du kartus per savaitę, galbūt dėl to, kad dauguma būrelių, sporto mokyklų užsiėmimai vyksta du kartus per savaitę. 14,1 % respondentų sportuoja tris kartus per savaitę. Sporto treniruočių dažnis pateiktas 3 paveiksle.

3 pav. Sportuojančių mokinių treniruočių dažnis (kartais/savaitę) (N=132)

2.2.3. Matematinė statistinė analizė

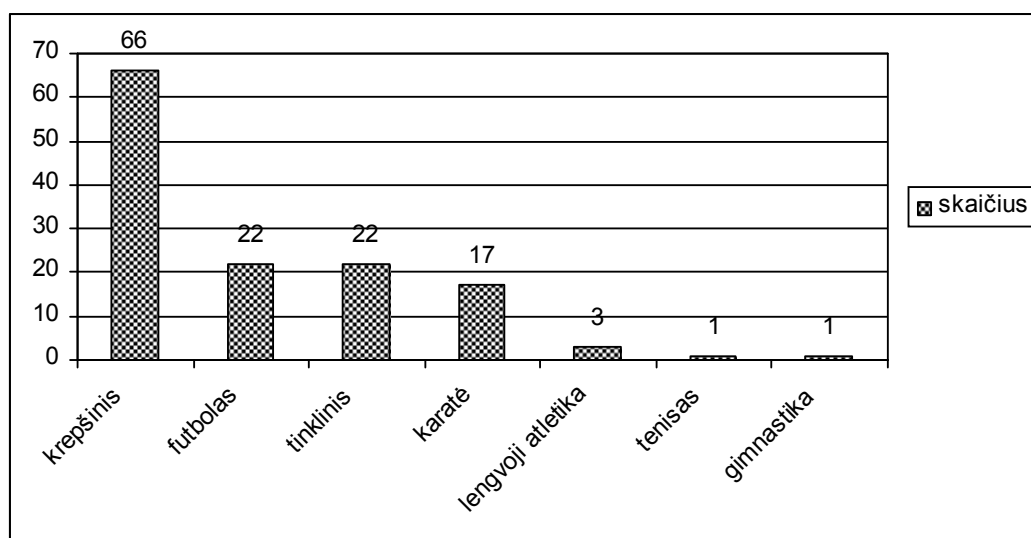
Tyrimo duomenų analizė atlikta naudojant statistikos SPSS 10.0 ir Microsoft Office Excel paketus.

3. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ IR JŲ APTARIMAS

3.1. Respondentų nuomonė, apie svarbiausias vertybes

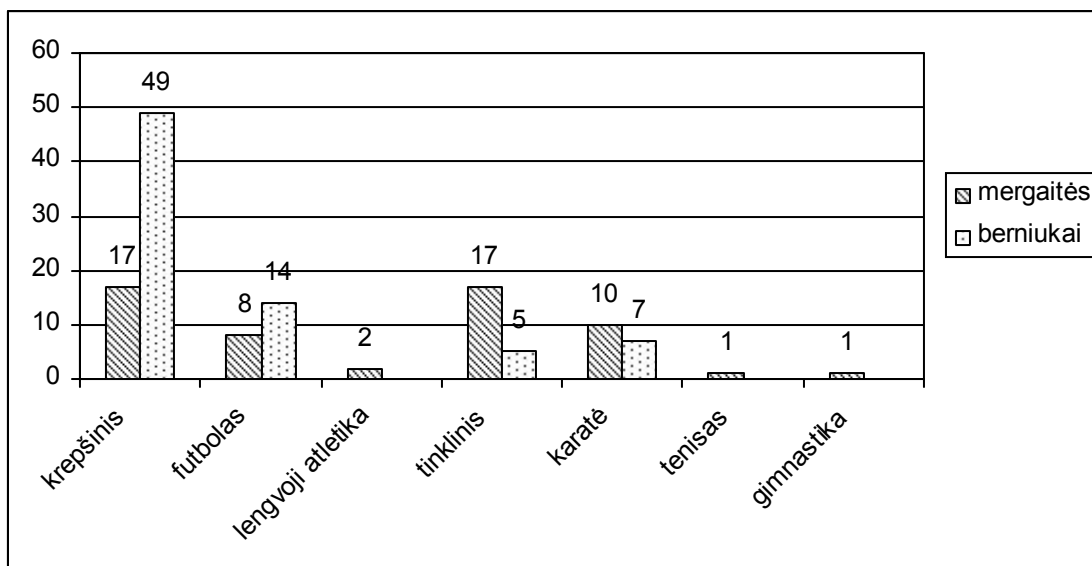
Šiame skyriuje pristatomi respondentų apklausos rezultatai. Paruošus tyrimo instrumentą – anketą, buvo siekiama išanalizuoti sportuojančių mokinių vertybinių nuostatų ypatumus. Kelta prielaida, kad sportuojantiems mokiniams svarbiausios vertybės sveikata, tvirta valia, pasitikėjimas savo jėgomis.

Populiariausia sporto šaka, tarp sportuojančių tiriamųjų – krepšinis. 66 respondentai pažymėjo būtent jį. 22 tiriamieji pasirinko futbolą ir tinklinį, kaip savo sporto šakas. Karatė pasirinko 17 respondentų. Lengvąją atletiką pasirinko 3 tiriamieji ir po 1 respondentą teko tenisui ir gimnastikai. Iš anketos duomenų galime teigti, kad mokiniai vis dar pasirenka tradicines sporto šakas tokias kaip krepšinis, futbolas, tinklinis. Tenisą, gimnastiką pasirinko tik labai maža dalis tiriamųjų. Duomenys pateikti 4 paveiksle.

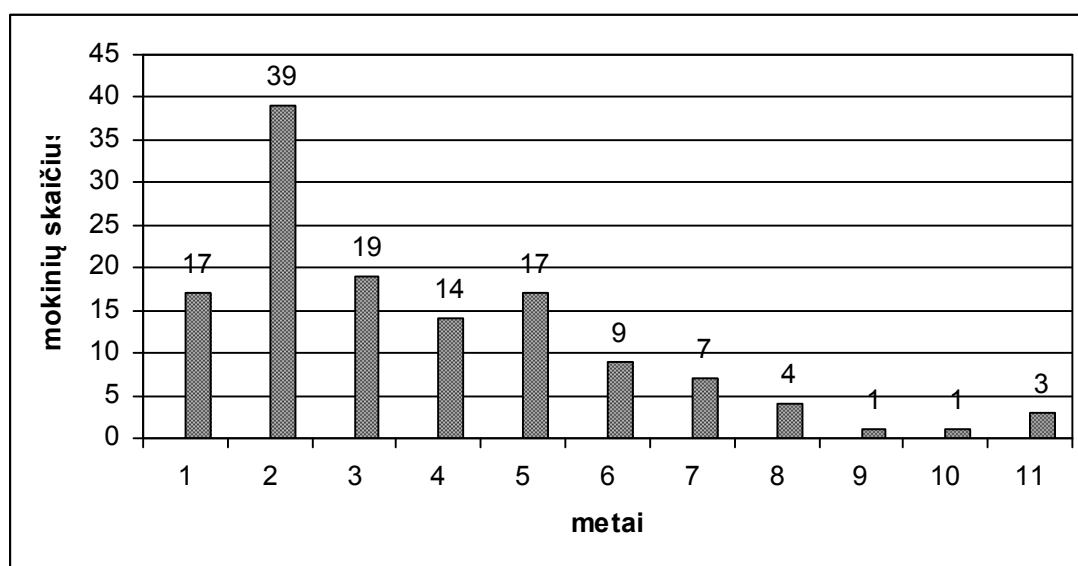
4 pav. Respondentų sporto šakų pasirinkimas (skaičius) (N=132)

Išanalizavus anketos duomenis galime teigti, kad berniukų ir mergaičių sporto šakos sutampa, tik skiriasi lankančiųjų skaičius. Krepšinį, futbolą lanko daugiau berniukai, o tinklinį, karatė – mergaitės. Galima daryti prielaidą, kad berniukai renkasi daugiau tas sporto šakas, kurioms reikia daug fizinių jėgų, ištvermės o mergaitės renkasi tas, kurioms reikalingos ne tik fizinės, bet intelektualinės galios. Duomenys pateikti 5 paveiksle.

5 pav. Sporto šakos pasirinkimas pagal lytį (N=132)

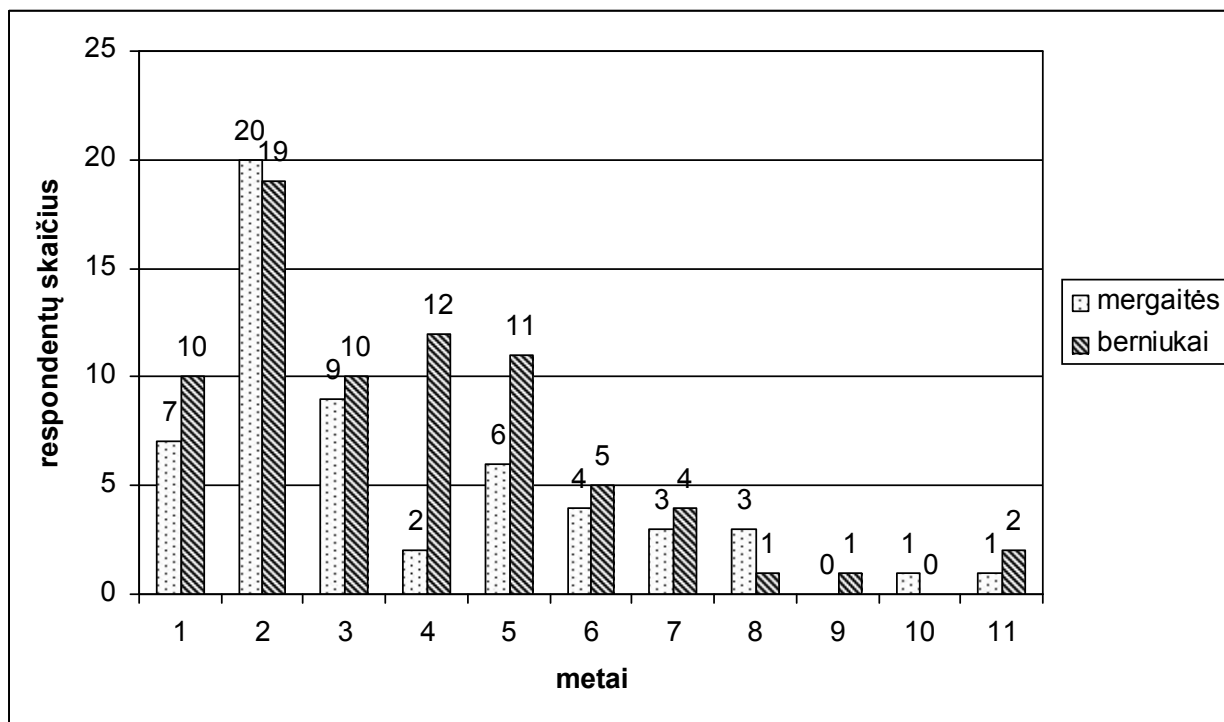
Respondentų buvo klausama kiek metų užsiima pasirinkta sporto šaka. 17 respondentų pažymėjo, kad pasirinkta sporto šaka užsiima vienerius metus. Net 39 respondentai atsakė, kad sportuoja jau dvejus metus. Trejus metus sporto šaką kultivuoja 19 tiriamųjų. Ketverius metus sportuoja 14 respondentų. Penkerius – 17 tiriamųjų. Šešerius metus užsiima sporto šaka 9 respondentai. Septynerius – 7 tiriamieji. Aštuonerius metus lanko sporto užsiėmimus 4 respondentai. Devynerius ir dešimt metų sporto šaką kultivuoja po 1 tiriamąjį, o vienuolika metų sportuoja 3 respondentai. Respondentai atsakymai atsispindi 6 paveiksle.

6 pav. Pasirinktos sporto šakos lankymas (metais) (N=132)

Išanalizavus sporto būrelių trukmę pagal lytį galima teigti, kad mokiniai būrelį lanko jau dvejus metus. 20 mergaičių ir 19 berniukų tai pažymėjo. Išryškėjo skirtumai tarp mergaičių ir berniukų lankant sportinius užsiėmimus daugiau kaip 3 metus. Galima sakyti, kad berniukai į sportinę veiklą žiūri atsakingiau ir rimčiau. Respondentų atsakym

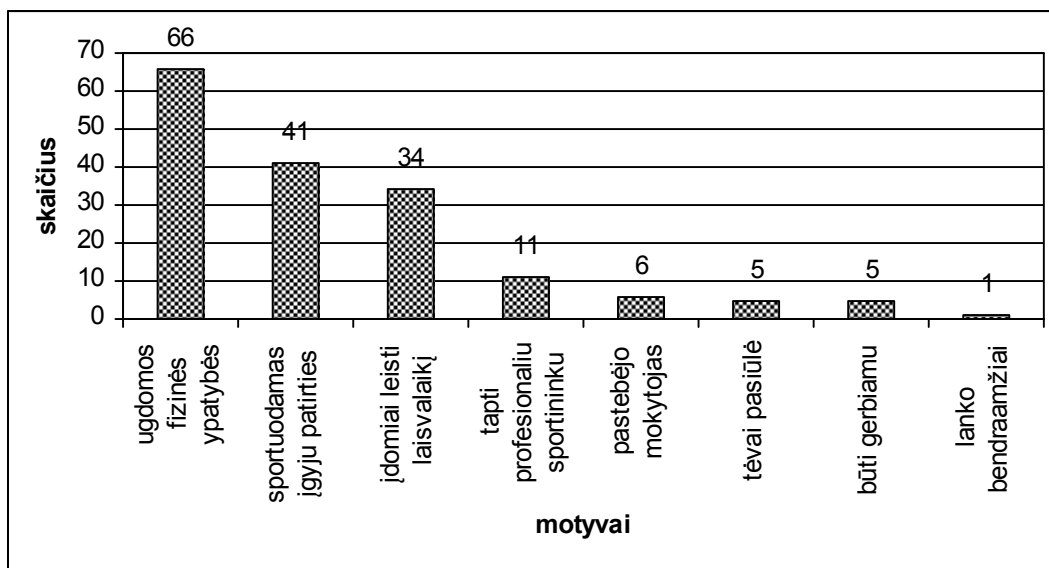
sportinė veikla gal tik laisvalaikio praleidimo būdas, nes daugiausia jos lanko 2 metus, o poto rodiklis smunka žemyn. O berniukų sportavimo dažnis išlieka pastovus. Respondentų atsakymai pateikiami 7 paveiksle.

7 pav. **Sporto būrelių lankymo trukmė pagal lytį (skaičius) N=132**

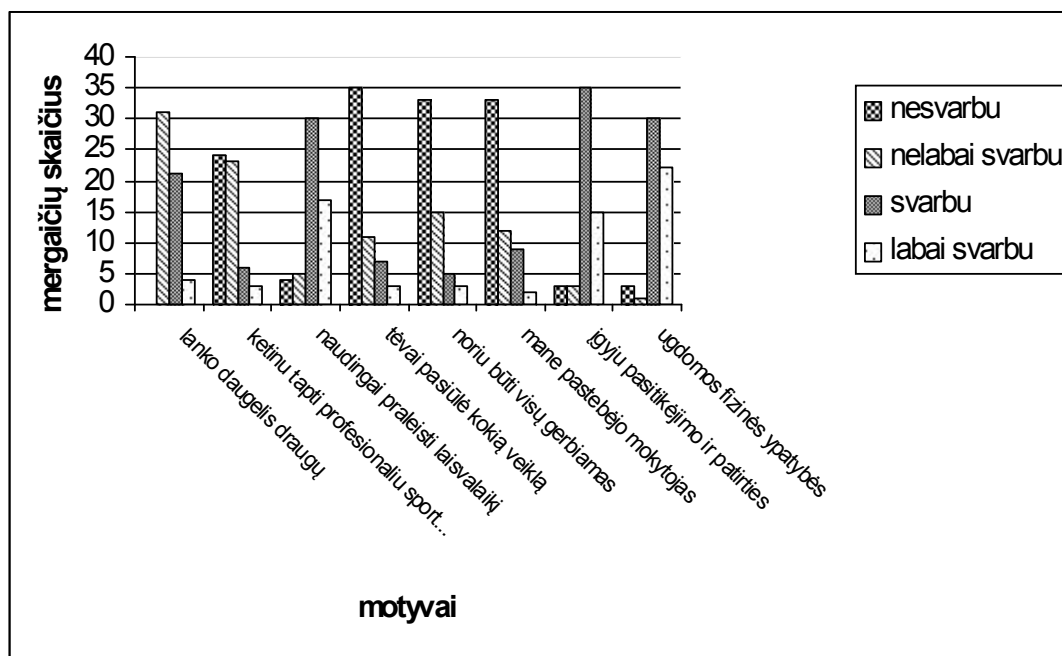
Klausimas „Kodėl Tu lankai sporto būrelį“ buvo užduotas tam, kad sužinotume, kokie motyvai lėmė, kad vaikas pasirinko užsiimti viena ar kita sporto šaka.

66 respondentai pažymėjo, kad svarbiausias motyvas, kodėl lanko sporto būrelį – tai, kad sportuojant ugdomos fizinės ypatybės: jėga, ištvermė, greitumas, lankstumas ir kt. Sportuodamas įgyju daugiau patirties ir pasitikėjimo savo jėgomis pasirinko 41 tiriamasis. Sportuoja, kad įdomiai ir naudingai praleistų laisvalaikį 34 respondentai. Profesionali sportininku ketina tapti 11 tiriamųjų. Kitų paskatinti rinkosi sporto užsiėmimus tik nedidelė dalis respondentų. Kad pastebėjo kūno kultūros mokytojas 6 respondentai. Tėvai pasiūlė pasirinkti kokią nors veiklą ir noriu būti visų gerbiamas tokius atsakymo variantus pasirinko po 5 respondentus. Užsiima sporto šaka, nes šį užsiėmimą lanko bendraamžiai ir draugai pažymėjo tik 1 respondentas. Apibendrinant gautus rezultatus galima teigti, kad vaikai dažnai pasirenka vieną ar kitą sporto šaką ne paskatinti tėvų, ar motyvuoti pedagogų, o dėk to kad sportuojant ugdomos fizinės ypatybės. Mokykliniame amžiuje tiek berniukams, tiek mergaitėms labai svarbu pasitikėti savo jėgomis bei įdomiai leisti laisvalaikį. Duomenys pateikti 8 paveiksle.

8 pav. **Sporto užsiėmimų lankymo priežastys (N=132)**

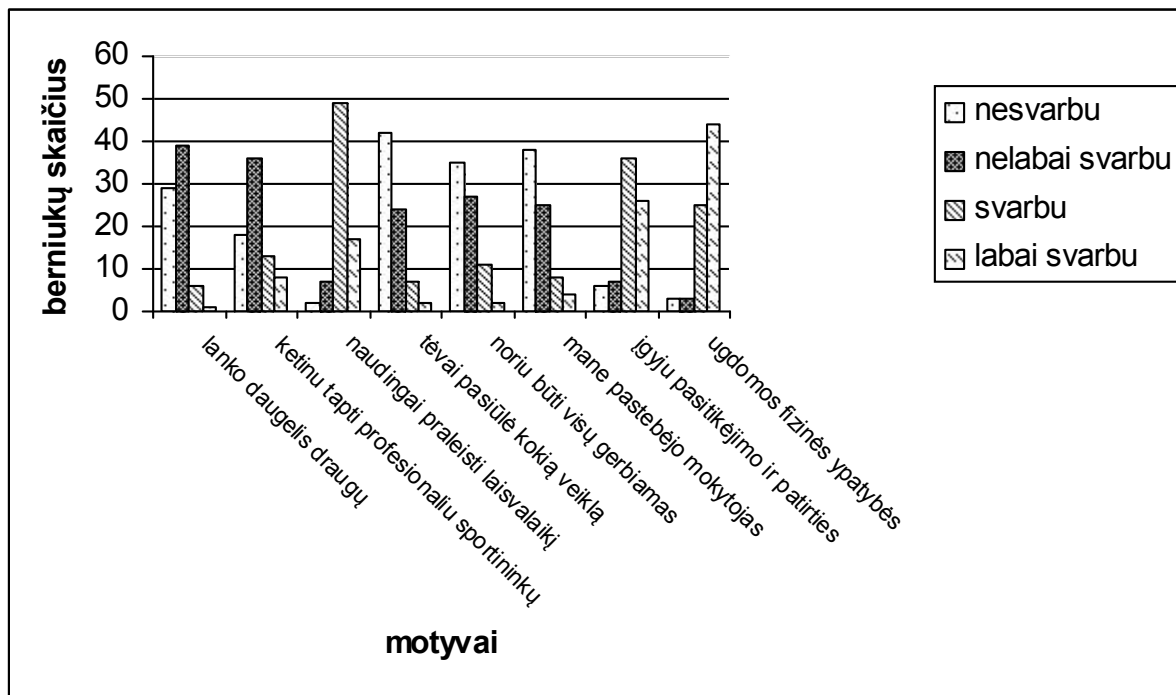
Apibendrinus gautus rezultatus galima teigti, kad mergaitėms didžiausias motyvas sportuoti – pasitikėjimas savo jėgomis ir patirties įgyjimas. Taip įdomus ir naudingas laisvalaikio praleidimas, ugdamos fizinės ypatybės. Respondentės taip akcentavo, jog svarbu, kad sporto užsiėmimus lanko draugai ir bendraamžiai. Mergaitėms nesvarbu tėvų, mokytojų įtaka. Taip pat respondentės nenori būti gerbiamos ir tiriamosioms nesvarbus motyvas – tapti profesionaliomis sportininkėmis. Respondentų atsakymai pateikti 9 paveiksle.

9 pav. **Mergaičių sporto būrelių lankymo motyvai (N=57)**

Išanalizavus anketos duomenis galima teigti, kad berniukams, svarbiausi motyvai renkantis sporto užsiėmimus yra fizinių ypatybių ugdymas, pasitikėjimo savimi įgyjimas, įdomiai ir naudingai praleistas laisvalaikis. Berniukams kitaip nei merga

bendraamžių įtaka. Galima teigti, kad berniukai yra mažiau priklausomi nuo draugų įtakos. Berniukams nesvarbu nei mokytojų nei tėvų nuomonė. Tai gali būti įtakota aplinkos, tėvų ir vaikų, vaikų ir pedagogų tarpusavio bendravimo. Duomenys pateikiami 10 paveiksle.

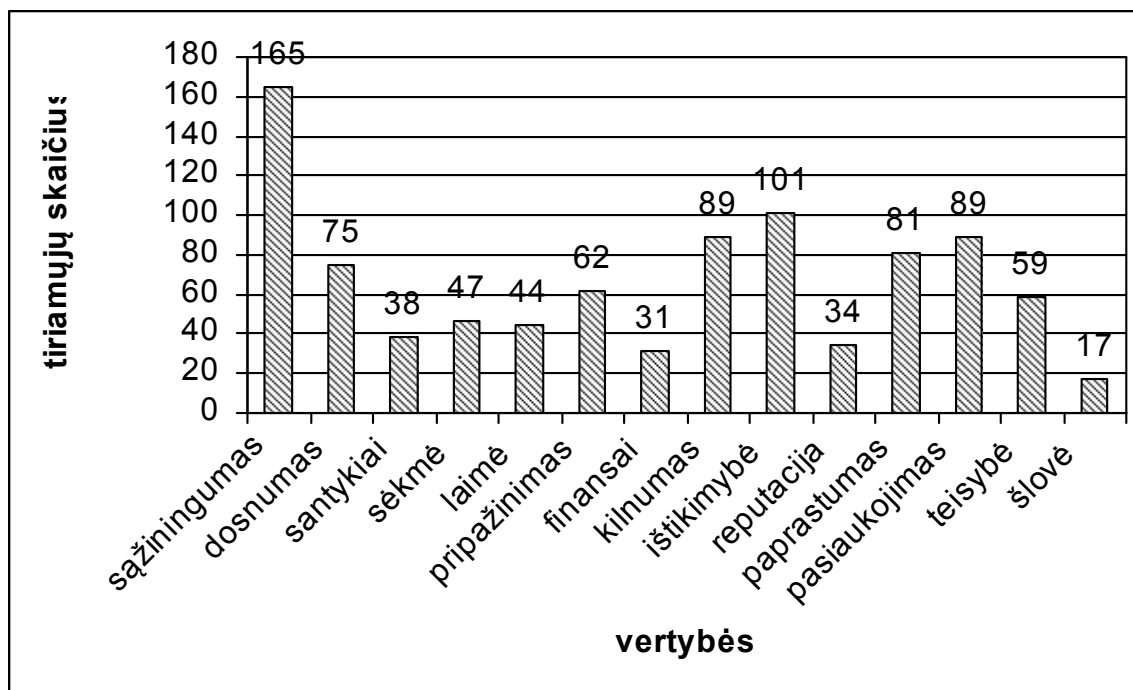
10 pav. Berniukų pasiskirstymas pagal sporto būrelių lankymo motyvus (N=75)

L. Jovaiša (1995), vertybes apibrėžia kaip asmeniui reikšmingiausio dalyko išgyvenimą, orientuojantį jo mąstymą ir jausmus aukščiausias objektyvias gėrybes.

Respondentams buvo užduotas klausimas „Ką tavo manymu reiškia žodis vertybė?“. Iš anketų rezultatų galime teigti, kad sąžiningumas daugeliui respondentų siejasi su žodžiu „vertybė“. Šį variantą pažymėjo net 165 respondentai. 101 tiriamasis pažymėjo, kad vertybė jo manymu – ištikimybė. Taip pat labai svarbios vertybės kilnumas ir pasiaukojimas 89 respondentai pasirinko būtent jas. Mažiausiai tiriamųjų pažymėjo šlovę, reputaciją, finansus.

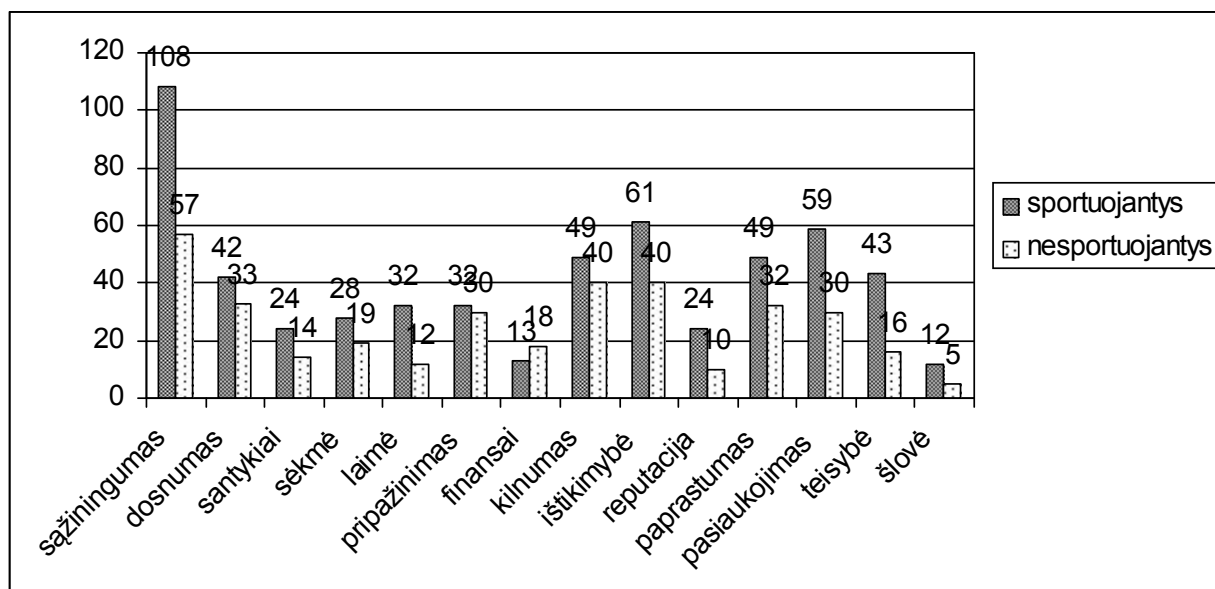
Bendriausia prasme vertybė yra tai, kas žmogui rodomi kaip gera, malonu ar siektina. Tačiau patirtis rodo, kad įvairūs žmonės vertybėmis laiko skirtingus dalykus (Vorgrimler, 2003).

Apibendrinus gautus rezultatus galima teigti, kad mokiniams vertybė yra dvasiniai dalykai: sąžiningumas, ištikimybė, kilnumas. Materialūs dalykai respondentams lieka antroje vietoje. Duomenys pateikti 11 paveiksle.

11 pav. Respondentų nuomonė, ką reiškia vertybė (skaičius) (N=209)

Lyginant sportuojančius ir nesportuojančius respondentus, galima sakyti, kad žodis „vertybė“ abiem grupėms asocijuojasi su sąžiningumu, kilnumu, pasiauokojimu. Tačiau sportuojantiems mokiniams svarbiau yra šlovė, reputacija, o nesportuojantiems – finansai. Tiek sportuojantiems tiek nesportuojantiems pastarieji, materialūs dalykai, lieka antroje vietoje. Rezultatai pateikti 12 paveiksle.

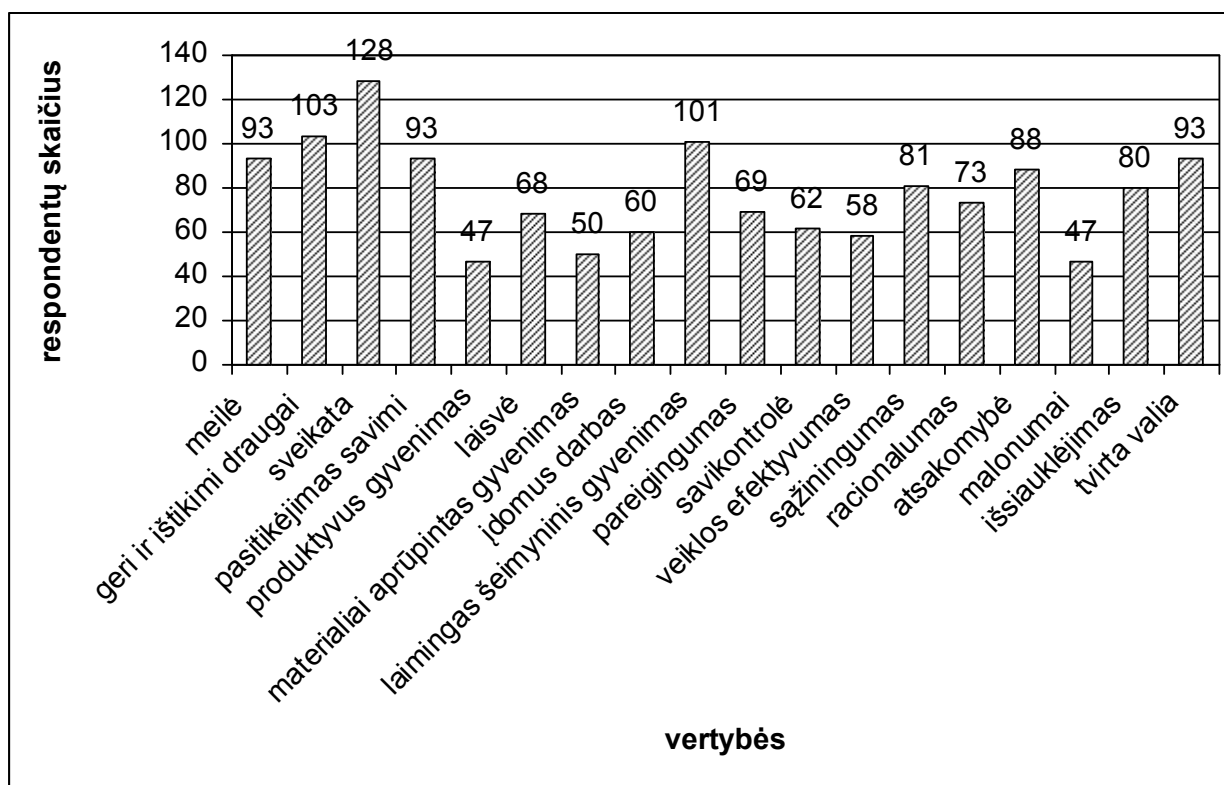

12 pav. Sportuojančių ir nesportuojančių nuomonių apie vertybes pasiskirstymas (N=209)

Vertybių skalėje pats žemiausias rangas yra jausmų ir malonumų vertybės; aukštesnis – gyvybinės ir gyvenimo vertybės; dar aukštesnis – dvasinės; aukščiausios – šventybių ir šventumo vertybės (Aramavičiūtė, 1998).

Vertybių skalės suvokimui užtikrinti, visiems respondentams buvo pateiktas klausimas apie vertybes, bei jų svarbą kiekvienam iš jų. Apibendrinus bei išanalizavus apklausos rezultatus paaiškėjo, kad svarbiausia vertybė visiems yra sveikata. Jei nebus geros sveikatos, nebus ir visų kitų dalykų: laimingo šeimyninio gyvenimo, įdomaus darbo ir kt. Taip pat respondentams labai svarbu draugai. Daroma prielaida, kad tai gali būti įtakota aplinkos, santykių mokykloje bei draugų rate. Labai svarbios vertybės – meilė bei laimingas šeimyninis gyvenimas. Mažiausiai vertinamos vertybės – tai malonumai ir produktyvus gyvenimas. Galima teigti, kad mokykliniame amžiuje svarbiau draugystė, meilė nei materialiniai dalykai.

Duomenys pateikti 13 paveiksle.

13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal vertybių svarbumą (skaičius) (N=209)

Kaip parodyta 2 lentelėje pati svarbiausia vertybė respondentams yra sveikata (61.2%). Ji užima pirmąją vietą pagal svarbumą. Antroje vietoje beveik puse respondentų (49,3 %) pažymėjo gerus ir ištikimus draugus, kaip svarbią vertybę. Afiliacijos poreikis labai svarbus mokykliniame amžiuje. Todėl mokiniai šiai vertybei skiria aukštą vietą. Ir pagal svarbą trečioje vietoje lieka laimingas šeimyninis gyvenimas (48,3%). Mokyklinio amžiaus vaikai nori turėti laimingą šeimą, gerus santykius su tėvais. Tačiau šiandieniniame gyvenime ekonominė šalies

situacija, emigracijos lygis, neleidžia visiems vaikais būti su savo tėvais. Todėl laiminga šeima mokiniams yra didelė vertybė.

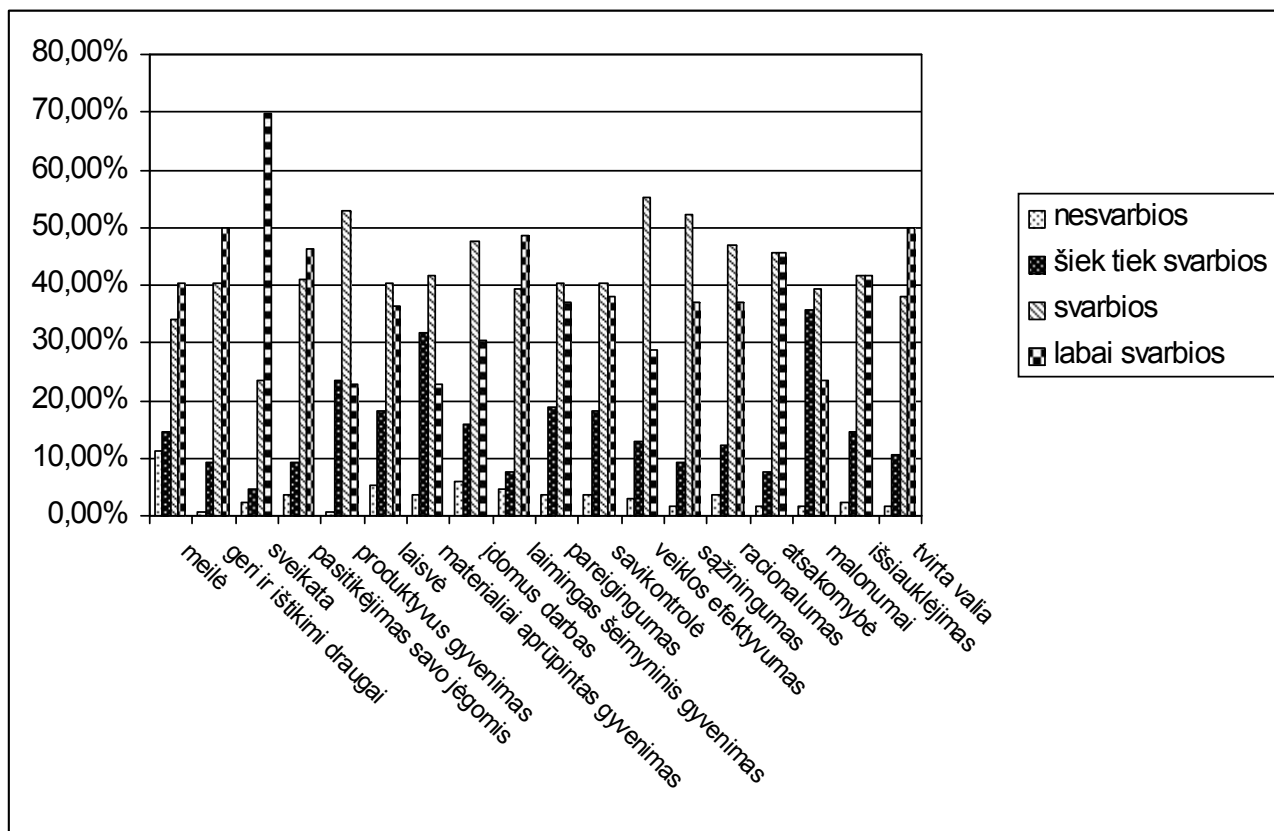
Apibendrinant duomenis galima teigti, kad šios trys vertybės yra labai svarbios mokyklinio amžiaus vaikams. Tyrimo duomenų atspindėjimo pavyzdys pateiktas 2 lentelėje.

2 lentelė

Respondentų vertybių svarbumo pripažinimas (%)

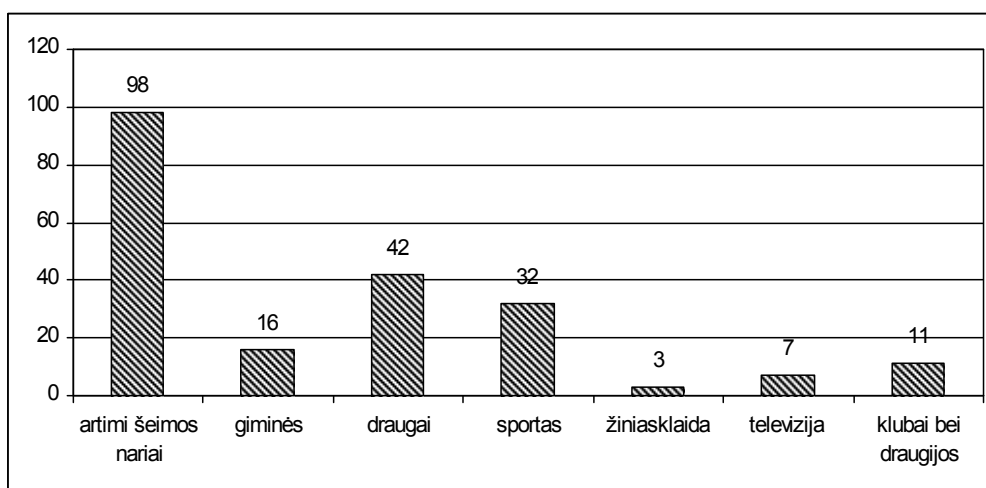
vertybių svarbumo lygiai %	nesvarbios	šiek tiek svarbios	svarbios	labai svarbios	vieta pagal svarbumą
meilė	9,10%	14,80%	31,60%	44,50%	4
geri ir ištikimi draugai	1%	9,60%	40,20%	49,30%	2
sveikata	1,40%	8,10%	29,20%	61,20%	1
pasitikėjimas savimi	2,40%	14,80%	38,30%	44,50%	5
produktyvus gyvenimas	2,90%	25,80%	48,80%	22,50%	18
laisvė	4,30%	18,20%	45%	32,50%	12
materialiai aprūpintas gyvenimas	6,20%	32,10%	37,80%	23,50%	16
įdomus darbas	5,70%	17,20%	48,30%	28,70%	14
laimingas šeimyninis gyvenimas	5,30%	9,60%	36,80%	48,30%	3
pareiagingumas	4,30%	22	40,7	33	11
savikontrolė	5,30%	23	42,10%	29,70%	13
veiklos efektyvumas	3,30%	16,30%	52,60%	27,80%	15
sąžiningumas	1,90%	9,60%	49,8	38,80%	8
racionalumas	3,80%	13,90%	47,40%	34,90%	10
atsakomybė	3,30%	8,60%	45,90%	42,10%	7
malonumai	4,80%	37,80%	34,90%	22,50%	17
išsiauklėjimas	3,30%	16,70%	41,60%	38,30%	9
tvirta valia	1,90%	10%	43,50%	44,50%	6

Išanalizavus anketos duomenis galima teigti, kad sportuojantiems mokiniams labai svarbios vertybės yra sveikata (70%). Labai svarbios taip pat vertybės yra meilė, geri ir ištikimi draugai, tvirta valia, pasitikėjimas savo jėgomis. Visai nesvarbių vertybių respondentai beveik neatskleidžia, jų nuomone, visos vertybės yra šiek tiek arba labai svarbios. Šiek tiek svarbiomis respondentai pažymi materialiai aprūpintą gyvenimą, malonumus, produktyvų gyvenimą. Anketos rezultatai pateikiami 14 paveiksle.

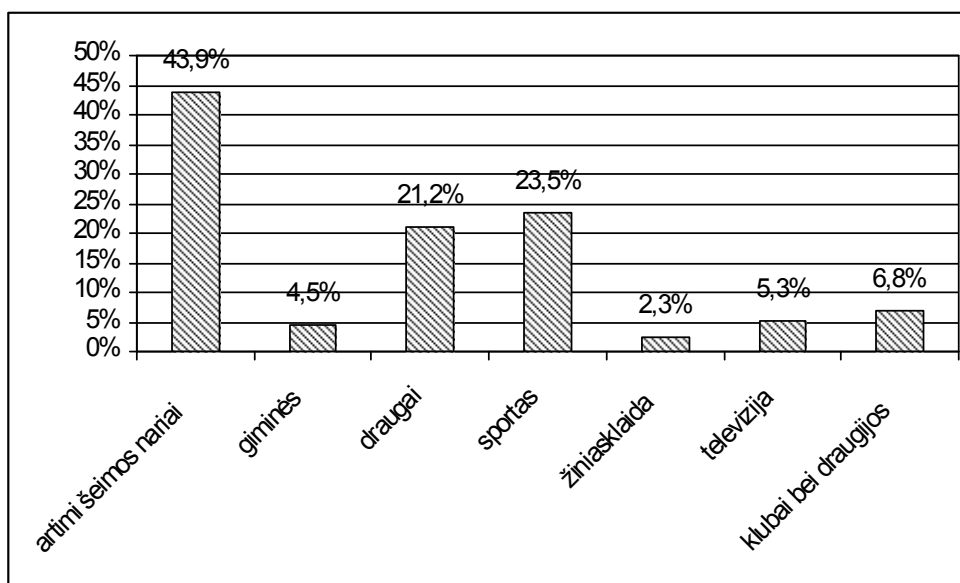
14 pav. Sportuojančių mokinių vertybių svarbumas (N=132)

Apibendrinus tyrimo rezultatus galime teigti, kad didžiausią įtaką vertybėms formuoti turi artimi šeimos nariai. Vaikai nuo pat kūdikystės stebi savo tėvų poelgius, todėl labai svarbu kokią pavyzdį rodo jiems tėvai, kokias vertybes jiems „įdiegs“. Taip pat labai svarbu draugų įtaka. Mokykliniame amžiuje labai svarbus ir draugų rodomas pavyzdys. Kaip teigia Žukauskienė (2002) paauglystėje bendraamžių įtaka labai svarbi. Vertybėms formuoti turi įtakos sportas pažymėjo 32 respondentai. Sporte ugdomos svarbios vertybinės nuostatos: pasitikėjimas, savarankiškumas, sąžiningumas, pagarba. Respondentų nuomone, mažiausiai įtakos vertybių formavimuisi turi žiniasklaida. Apklausos duomenys pateikti 15 paveiksle.

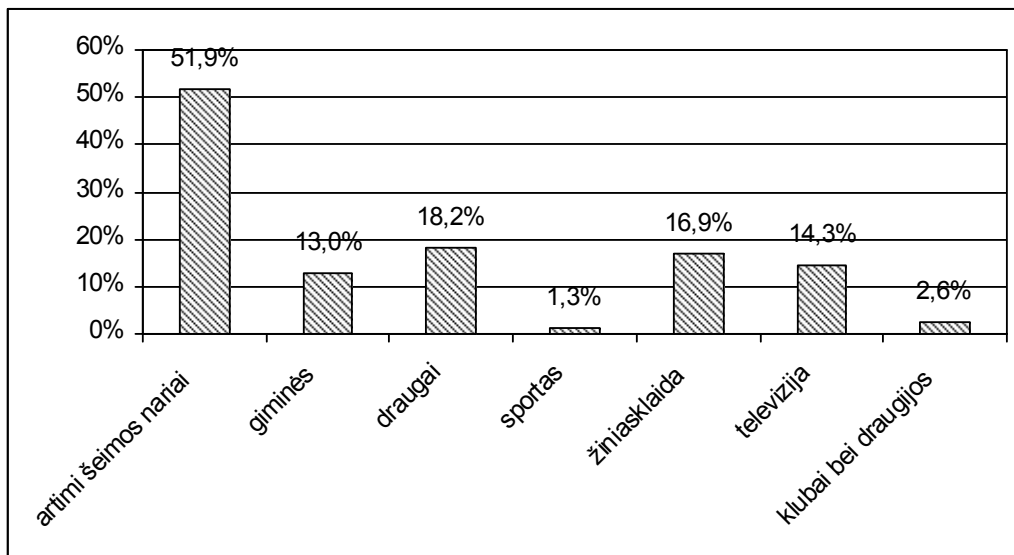
15 pav. Vertybių formavimosi veiksniai (N=)

Respondentų paklausus kas daro didžiausią įtaką vertybių formavimuisi atsakymai pasiskirstė netolygiai. Išanalizavus anketos duomenis galime teigti, kad sportuojantiems respondentams svarbiausias vertybių formavimo veiksnys yra artimi šeimos nariai (43,9%). Sportas - kaip vertybių formavimo veiksnys - antroje vietoje 23,5 %. Mažiausiai įtakos vertybėms formuoti, respondentų nuomone, turi žiniasklaida, bei televizija. Apibendrinant rezultatus galima matyti, kad sportuojantiems mokiniams didelę įtaką turi artimi šeimos nariai, bei sportas, kuris sudaro dalį viso vertybinių nuostatų pagrindo. Respondentų atsakymai pateikti 16 paveiksle.

16 pav. Sportuojančių mokinių požiūris į vertybių formavimo veiksnius (%) (N=132)

Lyginant sportuojančius mokinius su nesportuojančiais galima teigti, kad nesportuojantys mokiniai mano, kad mažiausiai įtakos vertybių formavimuisi turi sportas 1,3% respondentų. Abiems tiriamųjų grupėms labai svarbus vertybių formavimosi veiksnys yra artimi šeimos nariai, taip pat draugai. Taip pat nesportuojantys mokiniai labai išskyrė žiniasklaidą. Galima kelti prielaidą, kad galbūt nesportuojantys mokiniai savo laisvalaikį praleidžia prie televizoriaus. Duomenys pateikti 17 paveiksle.

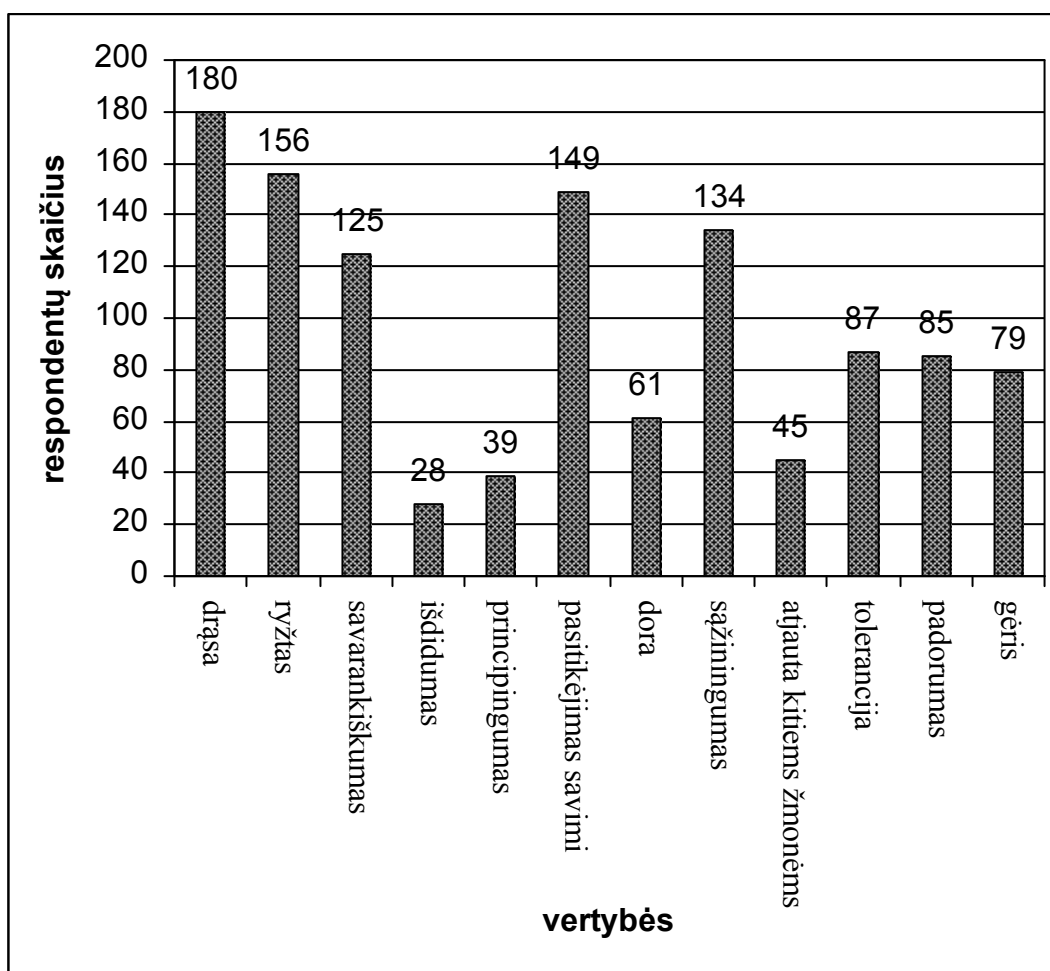

17 pav. Nesportuojančių mokinių požiūris į vertybes formuojančius veiksnius (%) (N=77)

3.2. Amžinosios ir laikinosios vertybės moksleivių požiūriu

Kaip teigia Stoškus (1992), žmogaus charakteris formuojasi stichiškai, savaime. Jį įtakoja tiek įgimtos organizmo bei psichikos savybės, tiek išorinės gyvenimo sąlygos, tiek ir susiklosčiusios veiklos, elgesio formos.

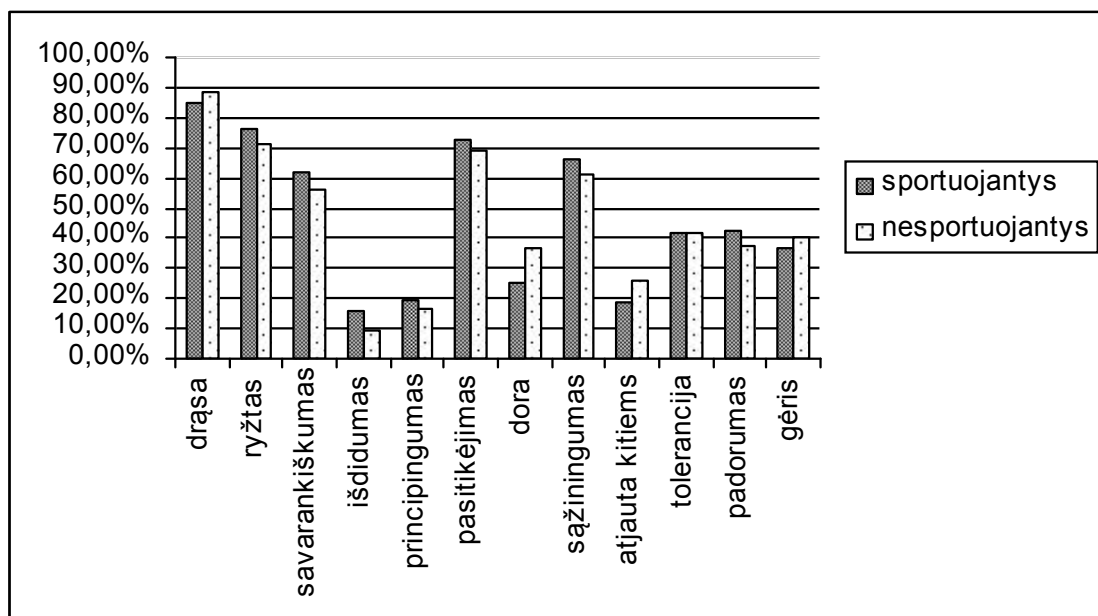
Respondentų buvo pasiteirauta kokios, jų nuomone, vertybės formuoja stiprų ir unikalų charakterį. Atsakymai pateikti 18 paveiksle.

18 pav. Vertybės, formuojančios stiprų ir unikalų charakterį (N=209)

Apibendrinus duomenis, matome, kad drąsa pagrindinė vertybė, kuri formuoja stiprų charakterį 180 respondentų pažymėjo ją. Ryžtas ir pasitikėjimas savimi taip pat labai svarbūs ugdantis stipriam ir unikaliam charakteriui. Mažiausiai respondentų pažymėjo išdidumą, principingumą ir atjautą kitiems žmonėms. Jų nuomone, šios vertybės neformuoja stipraus charakterio.

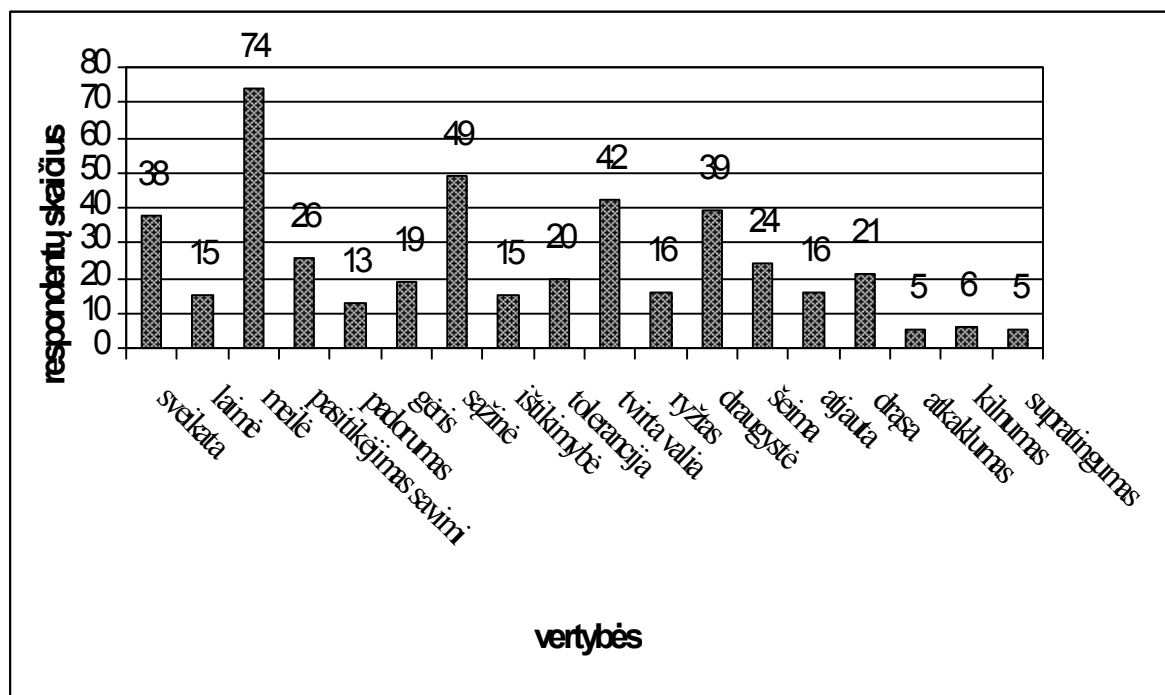
Lyginant sportuojančių ir nesportuojančių respondentų atsakymus išryškėjo skirtumai, kad nesportuojantiems mokiniams drąsa yra svarbiausia vertybė formuojanti stiprų charakterį. Sportuojantiems mokiniams svarbiausios vertybės yra ryžtas, savarankiškumas, pasitikėjimas savimi, sąžiningumas. Nesportuojantiems taip pat svarbios gėris, tolerancija. Sportuojantiems mokiniams yra svarbios tos vertybės, kurios galbūt reikalingos sportinėje kovoje, o nesportuojantys labiau žvelgia į dvasinius siekius. Duomenys pateikiami 19 paveiksle.

19 pav. Sportuojančių ir nesportuojančių respondentų nuomonė apie vertybes, formuojančias stiprų charakterį (N=209)

Amžinos vertybės yra atsparios laikui, jos eina iš kartos į kartą ir išlieka žmonių sąmonėje kaip pagrindiniai gyvenimo tikslai, siekiai. Tai aukštesnio lygio vertybės, nurodančios žmogaus gyvenimo kryptį ir sudarančios pamatą kitokių, žemesnio lygio vertybių kūrimui.

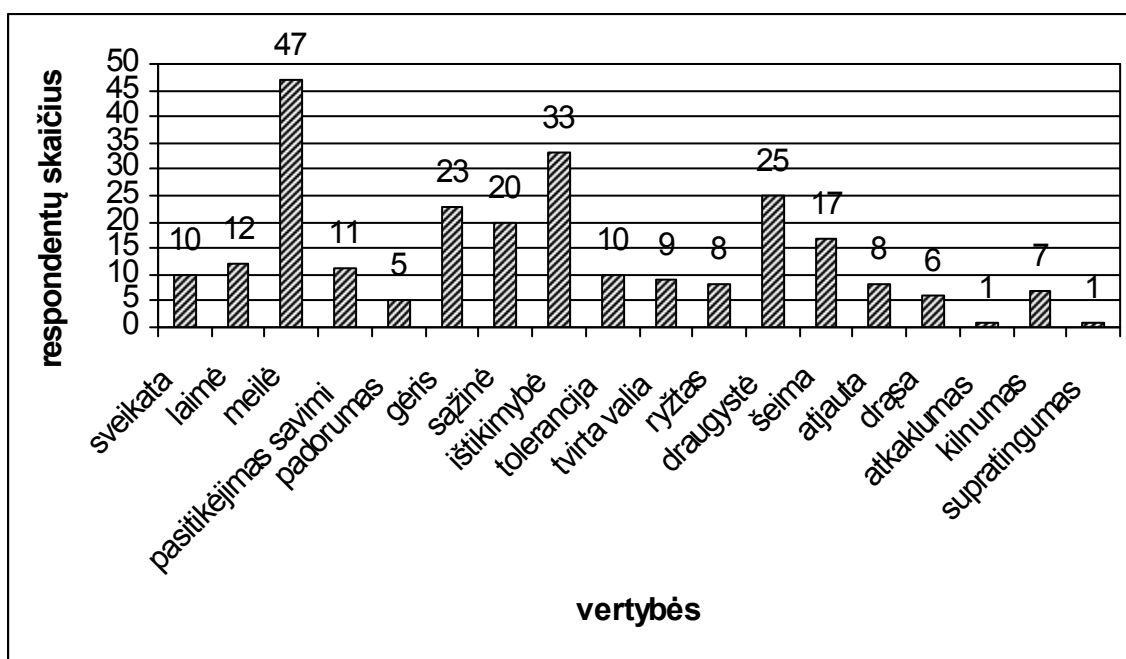
Respondentų buvo paklausta, kokios, jų manymu, yra amžinosios vertybės. Anketos rezultatai pateikiami 20 paveiksle.

20 pav. Sportuojančių mokinių amžinos vertybės (N=132)

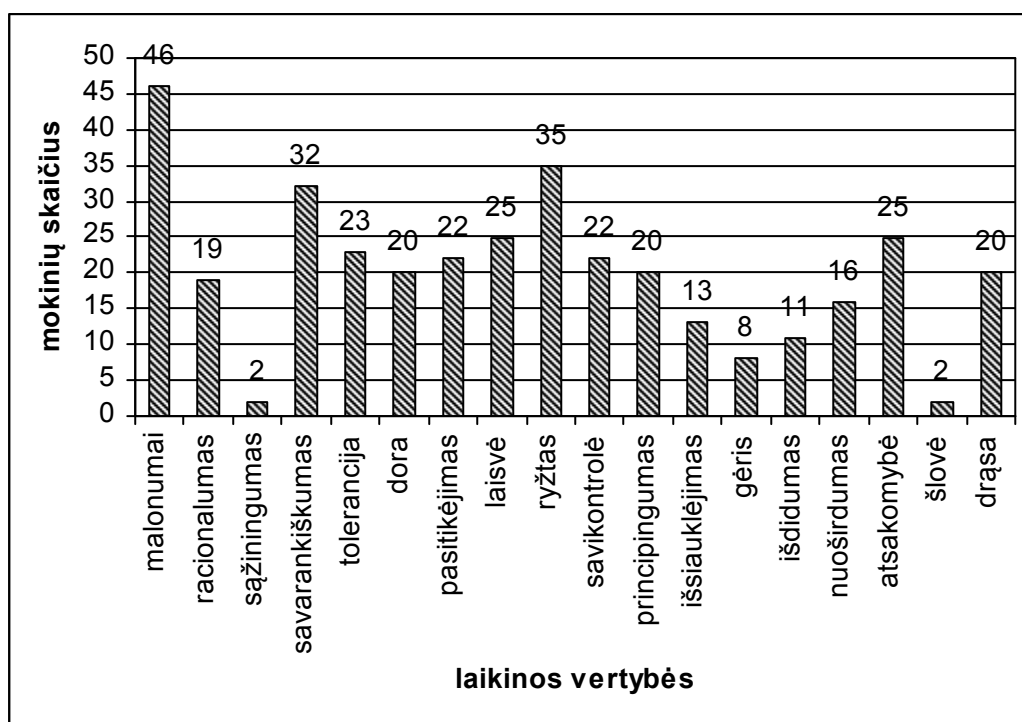
Analizuojant sportuojančių mokinių požiūrį į amžinas vertybes, pirmoje vietoje atsiduria meilė, sąžiningumas, sveikata, tvirta valia. Sąžinė – tai vidinis išugdytas balsas, kuris kinta asmenybei tobulėjant. Pradinėje sąžinės raidos stadijoje vaiką kontroliuoja tėvai patarimu, motyvavimu. O vėliau veikiant aplinkos veiksnių mokinys ilgainiui išmoksta vertinti suaugusiųjų elgesio normas. Taigi apibendrinant galima teigti, kad sąžinė formuojasi patyrimu, kuris labai aktualus sportinėje veikloje. Mažiau svarbios vertybės atkaklumas, supratingumas, kilnumas. Galima teigti, kad į pirmą planą iškyla daugiau į sportinę veiklą orientuotos vertybės: tvirta valia, sąžiningumas, sveikata. Žemesniu lygiu pripažįstamos asmeninių gyvenimą išreiškiančios vertybės: kilnumas, supratingumas, atkaklumas.

Pastebimi skirtumai tarp nesportuojančių ir sportuojančių mokinių amžintųjų vertybių (21 pav.).

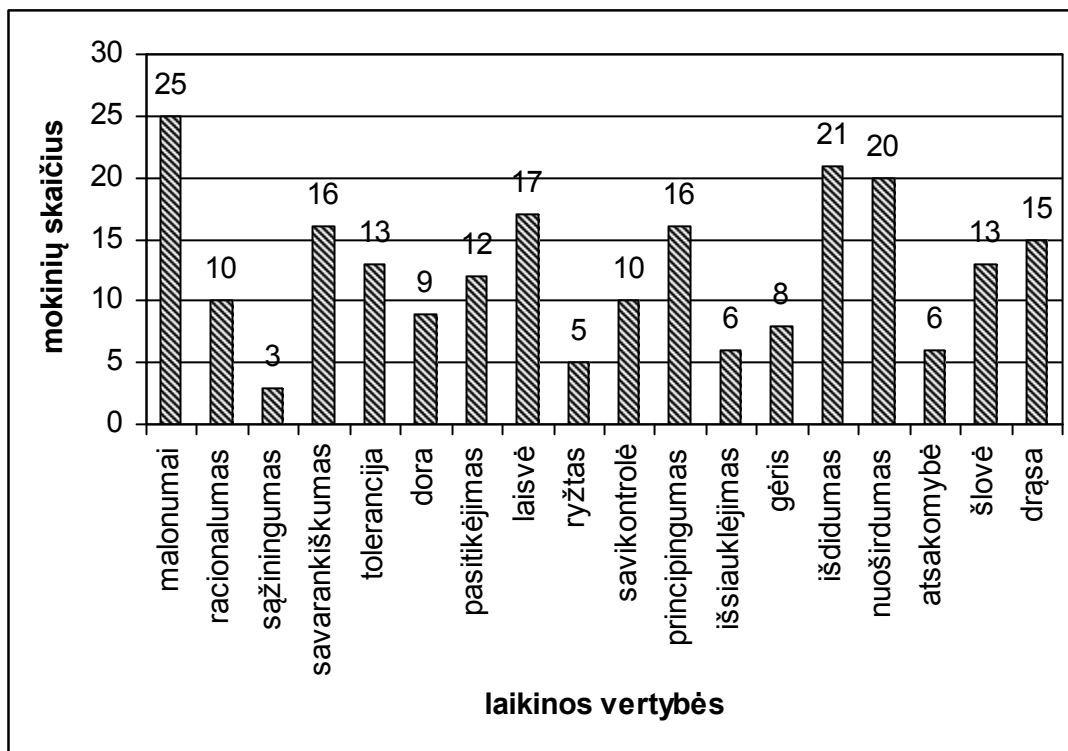
21 pav. Nesportuojančių mokinių amžinos vertybės (N=77)

Iš paveikslo duomenų matyti, kad nesportuojantiems mokiniams taip pat labai svarbi amžina vertybė – meilė. Respondentams labai svarbi draugystė, ištikimybė. Mažiau svarbios vertybės nesportuojantiems mokiniams yra atkaklumas, supratingumas, padorumas, drąsa. Galime kelti prielaidą, kad sportuojantiems svarbesnės tos vertybės, kurios ugdomos ir reikalingos sporte (pvz. sveikata). O nesportuojantiems respondentams svarbiau draugystė, ištikimybė, meilė – tos vertybės, kurios siejasi su bendravimu tarp artimųjų, draugų.

22 pav. Laikinos vertybės sportuojančių respondentų nuomone (N=132)

Laikinos vertybės yra smulkesnės egzistencijos plano dalys. Jos nėra atsparios laikui, nes keičiasi žmogui augant fiziškai ir dvasiškai tobulėjant. Apibendrinus respondentų rezultatus galima teigti, kad sportuojančių mokinių pagrindinė laikina vertybė – tai malonumai. Taip pat respondentų nuomone, laikinos vertybės yra ryžtas, savarankiškumas, atsakomybė. Jų manymu, šios vertybės keičiasi žmogui bręstant ne tik fiziškai, bet ir dvasiškai.

23 pav. Laikinos vertybės nesportuojančių mokinių nuomone (N=77)

Tyrimo duomenų lyginamoji analizė parodė, kad nesportuojantiems mokiniams laikinos vertybės tai: malonumai, išdidumas, nuoširdumas, laisvė. Mažiau respondentų dalis pažymėjo atsakomybę, ryžtą, sąžiningumą kaip laikinas vertybes.

3.3. Moksleivių nuomonė apie sportinėje veikloje ugdomas vertybes

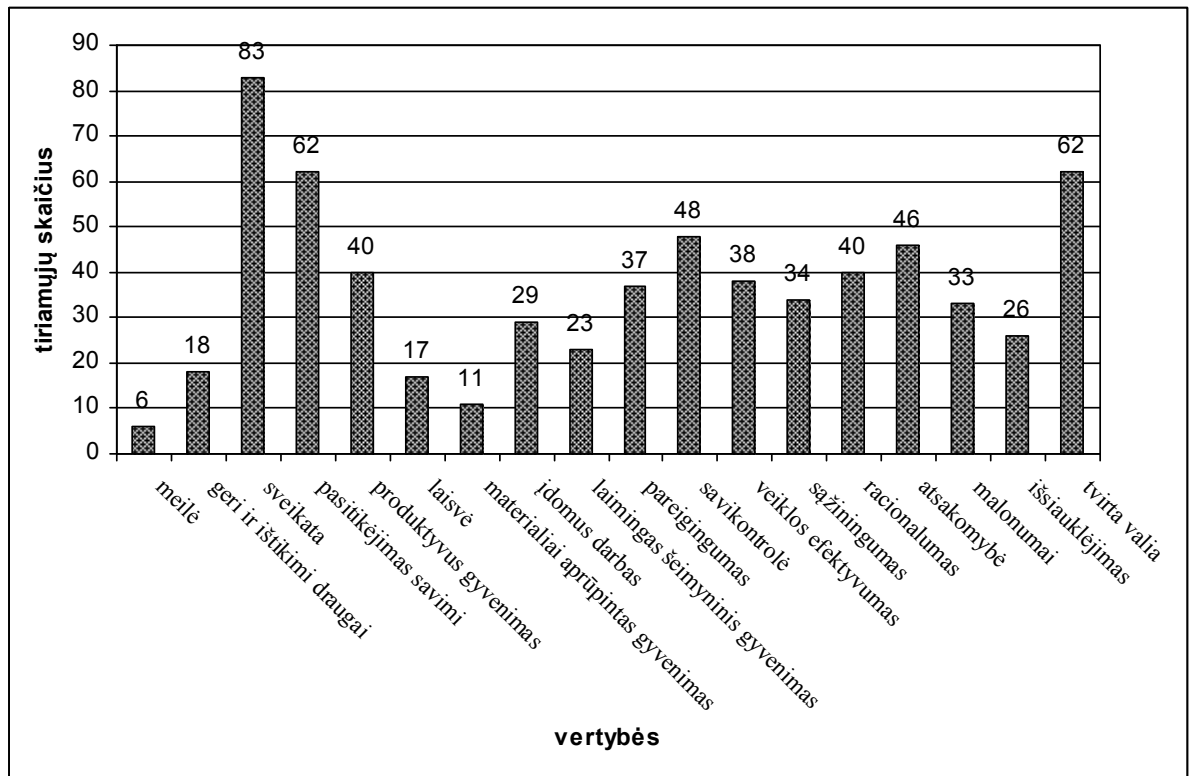
Apskritai sportas yra gražus ir vertingas ne vien sportiniais rezultatais, sportinės kovos emocijumu, bet ir savo dorovinėmis vertybėmis bei galimybėmis jas puoselėti tarp sportuojančio jaunimo.

3 lentelė

Sporte ugdomų vertybių svarbumo lygiai (%) (N=209)

sporte ugdomų vertybių svarbumo lygiai %	nesvarbios	šiek tiek svarbios	svarbios	labai svarbios	vieta pagal svarbumą
meilė	37,30%	43,10%	13,40%	5,70%	18
geri ir ištikimi draugai	1%	12,40%	39,70%	34,40%	4
sveikata	1,90%	7,20%	33,50%	57,40%	1
pasitikėjimas savimi	6,70%	19,10%	37,80%	36,40%	2
produktyvus gyvenimas	5,30%	26,80%	44,00%	23,90%	7
laisvė	14,40%	37,30%	35%	12,90%	15
materialiai aprūpintas gyvenimas	24,40%	40,70%	28,20%	6,70%	17
įdomus darbas	15,30%	34,40%	33,50%	16,70%	13
laimingas šeimyninis gyvenimas	23,40%	29,20%	34,90%	12,40%	16
pareigingumas	7,70%	31,10%	38,80%	22,50%	10
savikontrolė	5,70%	26,30%	39,70%	28,20%	5
veiklos efektyvumas	5,30%	24,40%	46,90%	23,40%	8
sąžiningumas	10,00%	30,10%	40,7	19,10%	11
racionalumas	7,20%	29,70%	40,20%	23,00%	9
atsakomybė	7,70%	25,80%	40,70%	25,80%	6
malonumai	18,20%	34,40%	28,20%	19,10%	12
išsiauklėjimas	11,00%	34,90%	37,80%	16,30%	14
tvirta valia	1,90%	25%	37,80%	35,40%	3

Lentelės rezultatai parodė, kad svarbiausia respondentams ugdoma vertybė sportinėje veikloje yra sveikata (57,4%). Gražus, sveikas kūnas, asketizmas yra ne tik sportinėje veikloje ugdomos vertybės. Mokykliniame amžiuje sveikata labai svarbus veiksnys, žmogų darantį pasitikintį savimi, nebijantį jokių kliūčių. Antrojoje vietoje – pasitikėjimas savimi (36,4%). Ypač paauglystėje labai svarbu pasitikėti savimi ir savo jėgomis. Mokiniai nori būti gerbiami tarp savo bendraamžių. Sportinėje veikloje, norint atlikti sudėtingą veiksmą labai svarbu pasitikėti savo jėgomis. Trečia pagal svarbumą sporte ugdoma vertybė – tvirta valia (35,4%). Tvirta valia, visiems asocijuojasi su užsispyrimu. Sportinėje veikloje ši vertybė labai akcentuojama. Jei nebus tvirtos valios, nebus ir gerų sportinių rezulta

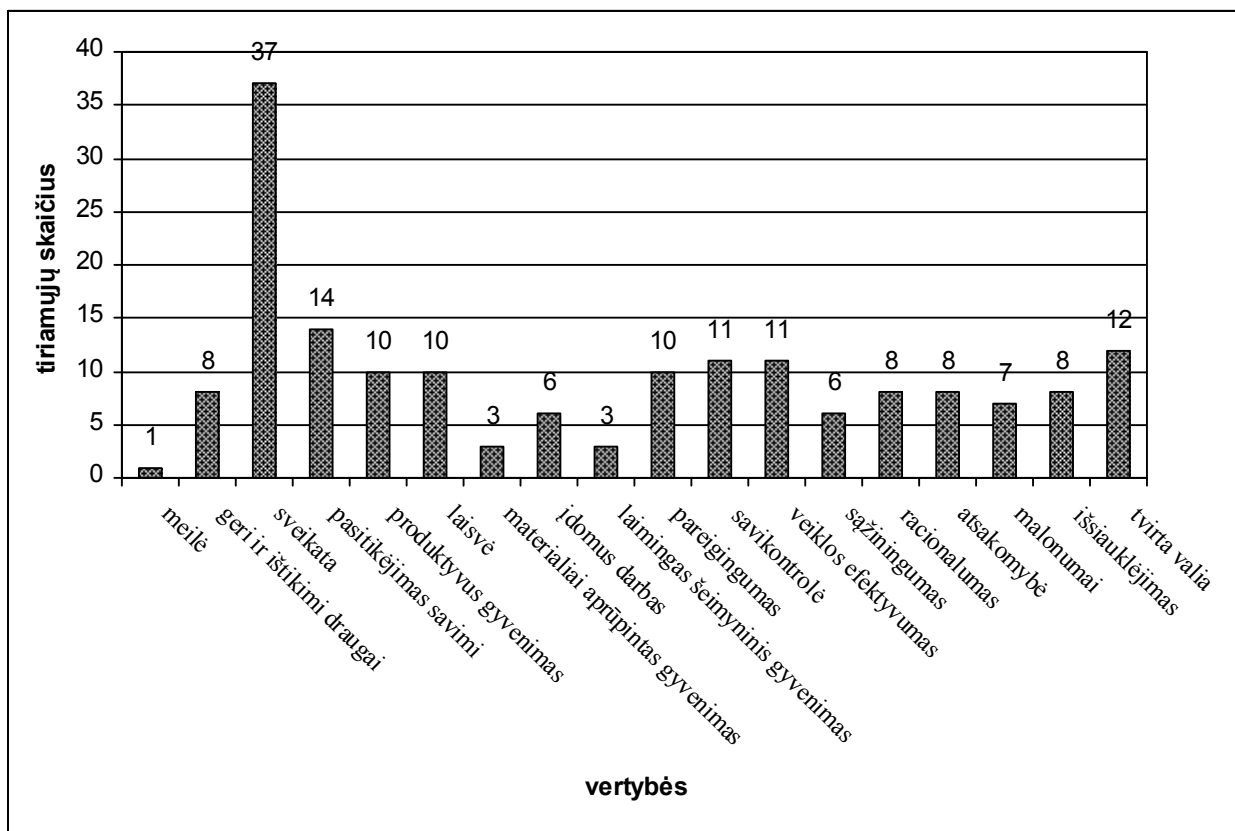

24 pav. Sporte ugdomos vertybės sportuojančių mokinių nuomone (N=132)

Kaip parodė sportuojančių mokinių anketinės apklausos rezultatų analizė – svarbiausia sporte ugdoma vertybė – sveikata. Noras gerai atlikti vieną ar kitą veiksmą, išvengti skausmingų smūgių, traumų, būti sveikam, yra suprantamas, nes nuo to priklauso sportiniai rezultatai.

Sportuojančių mokinių vertybių skalėje svarbios lieka ir pasitikėjimas savo jėgomis, tvirta valia, savikontrolė, atsakomybė, produktyvus darbas. Šios vertybės taip pat labai svarbios, kurios reikalingos gražiam ir teisingam sportui. Meilė, materialiai aprūpintas gyvenimas, laimingas šeimyninis gyvenimas nėra svarbios vertybės sporte.

Siekiant išsiaiškinti kokios vertybės ugdomos sporte nespportuojančių mokinių nuomone, ir jiems buvo užduotas klausimas apie sporte ugdomas vertybes. Rezultatai pateikiami 25 paveiksle.

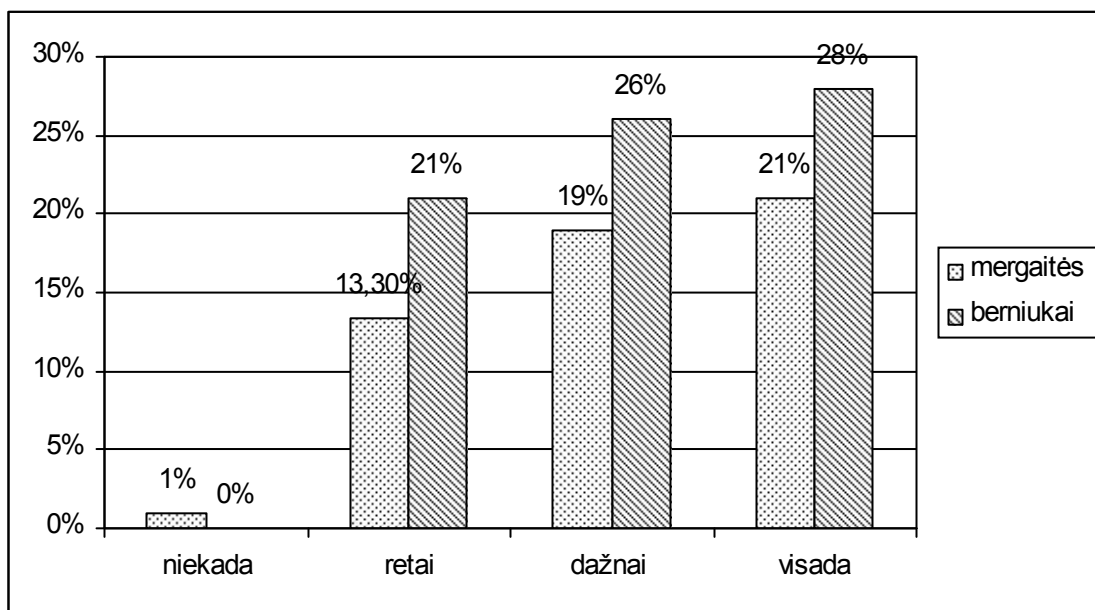

25 pav. **Sporte ugdomos vertybės nesportuojančių mokinių nuomone (N=77)**

Apibendrinus ir išanalizavus apklausos duomenis, paaiškėja, kad nesportuojantiems respondentams pati svarbiausia sporte ugdoma vertybė taip pat yra sveikata.

Kaip ir sportuojantiems mokiniams, nesportuojantiems svarbios sporte ugdomos vertybės yra pasitikėjimas savimi, tvirta valia, veiklos efektyvumas. O tokios vertybės kaip meilė, materialinė gerovė, laimingas šeimyninis gyvenimas, respondentų nuomone, sportinėje veikloje nėra ugdomos.

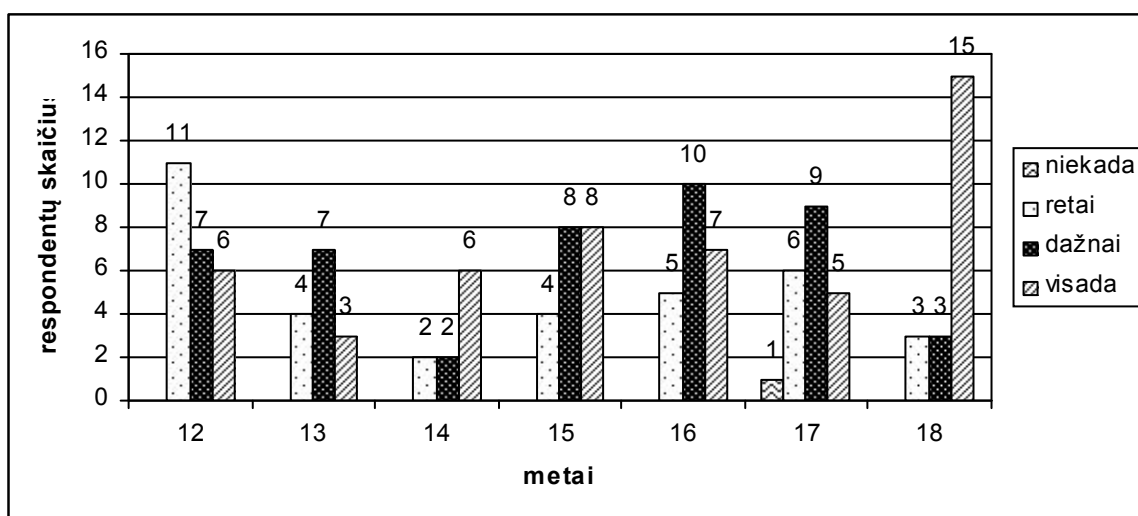
Respondentų paklausus ar vadovaujasi vertybinėmis nuostatomis varžybų metu, pusė respondentų nurodė, kad visada vadovaujasi vertybinėmis nuostatomis. Duomenys pateikti 26 paveiksle.

26 pav. Sportuojančių moksleivių nuomonė apie vadovavimąsi vertybinėmis nuostatomis varžybų metu (N=132)

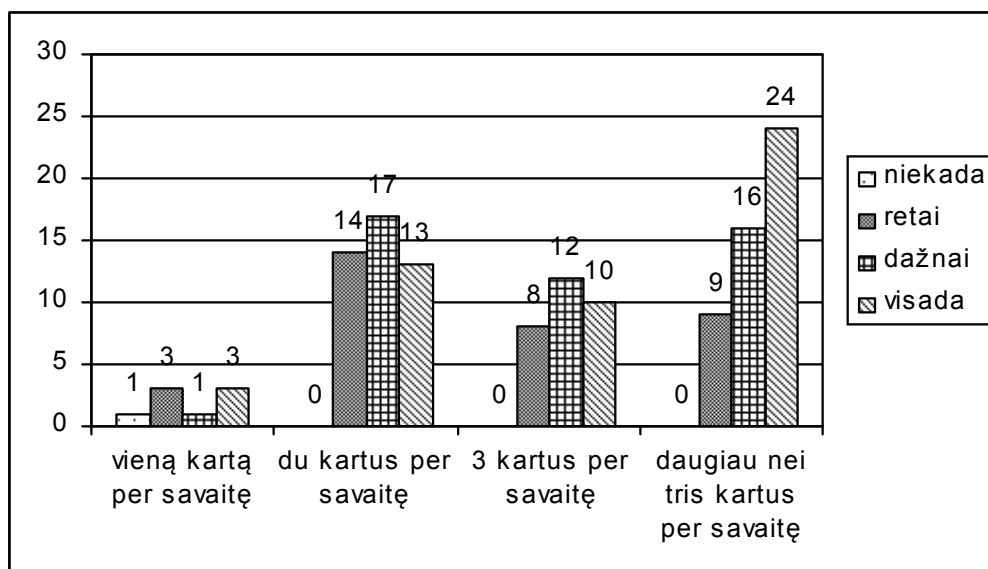
Iš gautų rezultatų galima teigti, kad berniukai kitaip nei mergaitės respondentės vertybinėmis nuostatomis vadovaujami dažniau varžybų metu. Visada vertybinėmis nuostatomis vadovaujami 28% tiriamų berniukų ir 21% mergaičių. Dažnai – vadovaujami 26% berniukų ir 19% mergaičių. Retai vertybinėmis nuostatomis vadovaujami 21% berniukų ir tik 13,3% mergaičių. Niekada nesivadovauja 1% respondentėjų. Apibendrinus anketos duomenis galima sakyti, kad berniukams svarbesnė yra graži, teisinga sportinė kova nei mergaitėms.

Vidutinio mokyklinio amžiaus mokiniai dažniau nurodė, kad retai vadovaujami vertybinėmis nuostatomis. Vertybinės nuostatos labiau susiformavusios vyresniame mokykliniame amžiaus tarpsnyje. Respondentų atsakymai atsispindi 27 paveiksle.

27 pav. Respondentų vadovavimasis vertybinėmis nuostatomis varžybų metu amžiaus aspektu (N=132)

Apibendrinus gautus rezultatus galima teigti, kad vadovavimasis vertybinėmis nuostatomis varžybų metu pagal amžių skiriasi. Lyginant rezultatus 12 ir 18 metų respondentus galima sakyti, kad kuo brandesnė asmenybė, tuo svarbesnė yra teisinga, vertybinėmis nuostatomis paremta sportinė kova. Tačiau paauglystės laikotarpyje, kai vyksta sumaištis žmoguje, vertybinėmis paremta kova nėra labai grindžiama lyginant su 18 metų tiriamaisiais.

28 pav. Respondentų skaičius pagal treniruočių dažnį ir vadovavimąsi vertybinėmis nuostatomis varžybų metu (N=132)

Anketos duomenų lyginamoji analizė parodė, kad kuo dažniau respondentai sportuoja, lanko treniruotes, tuo dažniau vadovaujasi vertybinėmis nuostatomis varžybų metu. 49 % respondentų, kurie treniruoja daugiau nei 3 kartus per savaitę, visada vadovaujasi vertybinėmis nuostatomis varžybų metu. 32,7 % respondentų dažnai vadovaujasi vertybinėmis nuostatomis ir tik 18,4 % atsakė, jog retai.

DISKUSIJA

Vertybėms asmens struktūroje priklauso ypatingas vaidmuo, nes jos glaudžiai siejasi su motyvaciniais procesais, sudaro ugdymo integralią dalį. Tad svarbu pažvelgti, kiek tirtų sportuojančių mokinių vertybės sutampa su kitų tyrėjų (Budreikaitė; Adaškevičienė, 2010) tyrimo rezultatais. Skirtumas tas, kad skiriasi tyrimo metodika.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad aukščiausius rangus mokiniai skyrė sveikatai, meilei, laimingam šeimyniniam gyvenimui. Palyginus juos su A. Budreikaitės, E. Adaškevičienės, tyrimais, atliktais, 2010 metais, taikant Rokeach metodiką išryškėjo skirtumų. Tuo metu tirti mokiniai aukščiausius rangus skyrė sveikatai, laimingai šeimai ir mokymuisi. Prioritetinės terminalinės vertybės yra: komandos veiksmų suderinamumas, žaidimo malonumas ir aktyvus gyvenimas.

Tad nauja yra tai, kad darbe tirti sportuojantys mokiniai daugiau prioritetų skiria meilei, kaip vienai iš amžinų vertybių. Nors meilei šiais laikais atsiranda daug iškraipų, kurie daro poveikį meilės supratimui, tačiau mokinių vertybių skalėje ji išlieka aukštai.

Aptariant tyrimo rezultatus, svarbu išskirti šiuos pastebėjimus, jog sveikata yra reikšmingiausia vertybė, tirtiems 12 – 18 metų respondentams. Galima teigti, kad sportuojantiems mokiniams ši vertybė yra daug reikšmingesnė ir svarbesnė. Galima sakyti, kad sveikata yra labai svarbus veiksnys sportinėje veikloje, ypač didėjant sportiniam meistriškumui bei siekiant gerų sportinių rezultatų.

Reikšminga vertybė, respondentų teigimu, geri ir ištikimi draugai. Draugystė svarbi ne tik sportuojantiems, bet ir nespportuojantiems mokiniams. Tai kad draugai labai svarbi vertybė pažymi ir kiti autoriai (Baltramonaitienė, 2000; Čiužas, Ratkevičienė, 2000). Draugų įtaką, ypač paauglystės laikotarpyje išskyrė R. Žukauskienė (2002).

Tyrimo duomenimis, sportuojantys mokiniai amžinosiomis vertybėmis laiko meilę, sąžiningumą. Kaip teigia Vasiliauskas (2005), sąžinė – tai vidinis išugdytas balsas, kuris kinta asmenybei tobulėjant. Pradinėje sąžinės raidos stadijoje vaiką kontroliuoja tėvai patarimu, motyvavimu. O vėliau veikiant aplinkos veiksnių mokinys ilgainiui išmoksta vertinti suaugusiųjų elgesio normas. Taigi apibendrinant galima teigti, kad sąžinė formuojasi patyrimu, kuris labai aktualus sportinėje veikloje.

Tyrimo duomenimis, sportuojančių mokinių nuomone, stiprų ir unikalų charakterį formuoja tokios vertybės kaip: ryžtas, savarankiškumas, pasitikėjimas savimi. Galima daryti prielaidą, kad varžybų metu, didėjant konkurencijai tarp sportininkų, sportinio rezultato siekimas verčia turėti stiprų charakterį ir išsiugdyti tokias vertybes. Stambulova (1999) nurodo, kad šio amžiaus sportuojantiems mokiniams ryžtingumas, savarankiškumas y

Taip pat buvo analizuotas mokinių požiūris į laikinąsias vertybes. Lyginamoji tyrimo duomenų analizė atskleidė kai kuriuos sportuojančių ir nesportuojančių moksleivių laikinos vertybės skiriasi. Sportuojančių mokinių laikinos vertybės yra malonumai, ryžtas, savarankiškumas. O nesportuojančių – malonumai, išdidumas, nuoširdumas. Čiužas ir Ratkevičienė (2000), tyrė Lietuvos mokinių vertybines orientacijas, pastebi, jog materialinės gerovės siekimas yra labai svarbi vertybė. Tuo tarpu šis tyrimas tik iš dalies patvirtino šiuos teiginius, nes materialinės gerovės vertybę respondentai pažymėjo tik tarp laikinųjų vertybių. Todėl galima teigti, kad mokiniai sportine veikla užsiima tik dėl malonumo, patiriamo sportinės veiklos metu, dėl patirties įgyjimo, fizinių galių ugdymo, o ne finansinių paskatų vedini.

Sporto ugdytojo tikslas yra ne tik fizinių, bet ir dvasinių galių ugdymas. Todėl labai svarbu mokiniams diegti tokias vertybes kaip atjauta kitiems, dora, gerumas, tolerancija. Tačiau tyrimo rezultatai parodė, kad šios vertybės nėra labai svarbios ar dominuojančios.

Kai kurie autoriai (Šutinienė, 1999; Uzdila, 1999) pastebi, kad analizuodami Lietuvos mokinių vertybinių orientacijų tyrimo duomenis, abejoja, kad jų vertinimai išreiškia tik sąmoningai sudarytas individualias vertybių hierarchijas. Autoriai mano, kad su daugeliu vertybių mokiniai dar net nėra susidūrę. Todėl keliama prielaida, kad individualūs mokinių vertinimai iš dalies išreiškia jų aplinkos – mokytojų, tėvų, žiniasklaidos, televizijos – nuomones.

Galima sakyti, kad tokie tyrimai dažniausiai parodo tik mokinių požiūrį, o ne interiorizuotas vertybes.

Sportinė veikla turi įtakos vertybių formavimuisi. Šį teiginį patvirtina Papp ir Prisztoka (1995) nustatytas faktas jog pasirinkta sporto šaka bei šiai sporto šakai būdingos etinės normos bei vertybės, rašytos ir nerašytos taisyklės yra svarbios fiziškai aktyviems mokiniams.

Apibendrinus tyrimo rezultatus galime teigti, kad sportuojančių mokinių vertybinių nuostatų skirtumai, lyginant su nesportuojančiais moksleiviais, yra nulemti sportinės veiklos specifikos. Sportuojantiems mokiniams svarbesnės yra tos vertybinės nuostatos, kurios ugdomos sportinėje veikloje, o nesportuojantiems mokiniams svarbesnės dvasinės vertybės.

Atliktas tyrimas yra ypač naudingas analizuojant sportinės veiklos įtaką būtent vaikų vertybinių nuostatų formavimuisi, nes ne tik atlikta apklausa ir išanalizuota statistinė medžiaga, bet ir pateikti siūlymai, kurie yra naudingi tolimesniems šios srities tyrimams. Tyrime svarbu tai, kad lyginami sportuojantys mokiniai su nesportuojančiais. Galbūt naujumas tyrimo tas, kad anketa sudaryta originali, joje tiriamos amžinos ir laikinos vertybės sportuojančių ir nesportuojančių moksleivių požiūriu.

Tyrimo apribojimai: buvo tirti tik mokyklinio amžiaus mokiniai, kurie lanko sporto būrelius mokykloje ar už jos ribų. Buvo galima tirti ir profesionalių sportininkų vertybines

nuostatas, kurie sportuoja jau daug metų, taip žmones, kurie kultivuoja tik individualias sporto šakas, ar tuos, kurie užsiima sportine veikla tik laisvalaikiu.

IŠVADOS

Išanalizavus vertybių ir sporto sąsajų teorinius aspektus ir ištyrus sportuojančių mokinių vertybinių nuostatų ypatumus, galima daryti tokias išvadas:

1. Apžvelgus informacijos šaltinius apie vertybių ugdymo aspektus galima teigti, kad nėra vieningo vertybių sampratos apibrėžimo. Vertybių koncepcija yra pakankamai sudėtinga, nevienareikšmė, nes ji neišvengiamai susijusi su išorės pasauliu, žmogų jaudinančiais ekonomikos, religijos, politiniais, kultūriniais klausimais. Vertybės apibrėžiamos kaip priklausomybė nuo subjekto individualių motyvų, interesų, siekių, idealų, troškimų. Apibendrinant įvairių autorių požiūrius į vertybių sistemą, reikėtų akcentuoti tai, kad tai tokia hierarchiškai sudėliota sistema, kurioje asmuo sąmoningai ar nesąmoningai teikia pirmenybę vienoms ar kitoms vertybėms. Vertybių sistemos centras yra žmogus, nes be jo vertybės negali egzistuoti. Apibūdinant vertybių ugdymo strategiją galima pastebėti, kad kiekvienas ugdytojas vertina savo ugdytinio asmenybę ir įvertina asmenybės bruožus vertybių potencialo ugdymui. Mokymo strategijoje svarbus vaidmuo tenka modeliui, kurį sudaro vertybių struktūros elementai, nusakantys faktų ir jausmų apie pasaulį visumą. Mokinių suvokimo apie pasaulį papildymas reikalauja daug papildomos informacijos ir interpretacijos.
2. Mokslininkų nuomone, atskirti vien sportinei veiklai būdingas vertybes yra gana sunku. Vertybės, kurios susiformuoja sportuojant gali būti perkeltos ir į kitas gyvenimo sferas, padeda ugdyti individą ir visuomenę. Galima teigti, kad tokios vertybės kaip išlavintas kūnas, sveikumas, disciplina, asketizmas tapo svarbios ne tik sportui. Tačiau sportas visais laikais buvo suvokiamas kaip sudėtingas reiškinys, puoselėjantis žmoniškąsias vertybes ir darantis didelį poveikį dvasinei žmogaus vidinių jėgų plėtrai. Apibendrinant sportinėje veikloje ugdomas vertybes, galima pasakyti, kad sporto treneris, nėra tik kūno lavinimo mokytojas, bet ir dorovinių vertybių puoselėtojas bei ugdytojas. Sporte dažniausiai pasireiškia bendrumo, bendravimo, bendradarbiavimo, draugystės, kūrybiškumo ir kitos panašios vertybės. Sporto treniruotės atveria galimybes žmonių dvasingumo, bendravimo ir bendradarbiavimo, etikos, pagalbos, solidarumo, garbingumo, teisingumo, atsakomybės, tolerancijos ugdymui.
3. Atlikus tyrimą nustatyta, kad sportuojantiems mokiniams svarbiausia vertybė yra sveikata, didžiausią įtaką vertybių formavimuisi turi artimi šeimos nariai bei sportas. Vertybės, formuojančios stiprų ir unikalų charakterį, pasak sportuojančių respondentų, yra ryžtas, savarankiškumas, pasitikėjimas savimi. Sportuojantiems mokiniams svarbios

tos vertybės, kurios reikalingos sportinėje veikloje. Sportuojančių nuomone, amžinosios vertybės – tai meilė, sąžiningumas, sveikata, o laikinosios, kurios kinta žmogui augant ir tobulėjant – malonumai, ryžtas, savarankiškumas. Sporte ugdomos vertybės, respondentų nuomone – sveikata. Noras gerai atlikti vieną ar kitą veiksmą, išvengti traumų, skausmingų smūgių yra suprantamas, nes nuo to priklauso sportinė sėkmė. Sporte ugdomų vertybių skalėje svarbios išlieka ir šios vertybės: pasitikėjimas savo jėgomis, tvirta valia, savikontrolė. Nesportuojančių mokinių nuomone, didžiausią įtaką vertybių formavimuisi turi artimi šeimos nariai, draugai bei žiniasklaida. Sportas neturi įtakos vertybių formavimuisi. Stiprų ir unikalų charakterį, pasak respondentų, formuoja drąsa, tolerancija, gėris. Amžinosios vertybės respondentams yra meilė, draugystė, o laikinosios – malonumai, išdidumas. Sporte ugdomos vertybės, nesportuojančių nuomone, yra meilė, pasitikėjimas savimi, tvirta valia. Iškelta hipotezė „tikėtina, kad sportuojantiems mokiniams svarbiausios vertybės yra sveikata, tvirta valia, pasitikėjimas savo jėgomis“ pasitvirtino. Ištyrus sportuojančių mokinių vertybinių nuostatų svarbą sportinėje veikloje, galima teigti, kad šios vertybės dominuoja mokinių vertybių skalėje.

REKOMENDACIJOS

Kūno kultūros mokytojams, bei sporto būrelių vadovams

Remdamiesi teorinės analizės bei empirinio tyrimo gautomis išvadomis bei rezultatais rekomenduojame:

1. Neapsiribokite vien fizinių ypatybių lavinimu sportinėje veikloje. Jau nuo jauniausiojo mokyklinio amžiaus tarpsnio, turėtumėte išnaudoti dvasinio ugdymo galimybes. Vaikams reiktų akcentuoti ne vien varžybų rezultatą, o ir kaip tas varžybas paremti vertybėmis (draugiškumu, pagarba kitam, atsakingumu, sąžiningumu). Organizuoti renginius, kuriose būtų pabrėžiamos svarbiausios vertybės. Mokiniam padėti suvokti, koks gražus ir teisingas gali būti žaidimas, paremtas vertybėmis.
2. Bendraukite ir bendradarbiaukite su moksleivių tėvais. Labai svarbus vertybių formavimosi veiksnys yra pati artimiausia vaiko aplinka - jo šeima. Vaikai seka tėvų pavyzdžiu. Varžybų metu kvieskite mokinių tėvus aktyviai įsijungti į sportinę veiklą.
3. Jūsų, kaip ugdytojų tikslas, nepamiršti, kad be sportinės veiklos, yra ir kitų vertybių, tobulinančių asmenybę. Todėl Jūsų tikslas teikti žinias apie tokias vertybes, nes ne kiekvienas moksleivis susies savo gyvenimą su sportine veikla.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė V. (2005). *Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas*. Vilnius.
2. Aramavičiūtė V. (1998). *Ugdymo samprata*. Vilnius.
3. Bacvinkienė E., Galdikienė B. (2001). *Akademinio jaunimo kultūrinis dvasinis ugdymas*. Kaunas.
4. Beržinskas G. (2004). *Moralinis asmenybės ir etinis ugdymas*. Vilnius.
5. Bitinas B. (2004). *Hodegetika. Auklėjimo teorija ir technologija*. Vilnius: Kronta.
6. *Blogybes galima įveikti tik visiems kartu*. [Žiūrėta 2011-04-01]. Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2005/03/02/sviet_01.html>
7. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
8. Corsini R. J. (2002). *The dictionary of psychology*. New York.
9. Столяров В. И., Самусенкова В. И. (1996). *Проблема гуманизации современного спорта и пути ее решения. Ценности спорта и пути его гуманизации*. С. 49-166.
10. Feather N. T. (1991). *Human values, Global Self Esteem and Belief in Just World*//Journal of personality. – No 59.
11. Halder A.(2002). *Filosofijos žodynas*. Vilnius: Alma littera.
12. Halstead M., Taylor M. *Learning and Teaching about Values: a review of recent research* // Cambridge Journal of Education; Jun 2000, Vol. 30, Issue 2.
13. Jacikevičius A. (1996). *Siela, mokslas, gyvensena : psichologijos įvadas studijų pradžiai*. Vilnius.
14. Jakavičius V. (1998). *Žmogaus ugdymas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
15. Jėčiuvienė M. (2003). *Jaunimo vertybių ugdymo aspektai*. Vilnius.
16. Jovaiša L. (1995). *Hodegetika. Auklėjimo mokslas*. Vilnius. Agora.
17. Jovaiša L. (1998). *Ugdymo mokslas ir praktika*. Vilnius. Agora.
18. Kardelis K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. 2 – asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas. Judex.
19. Karoblis P. (1999). *Sporto treniruotės teorija ir didaktika*. Vilnius. Egalda.
20. Krakauskas E. (1995). *Kultūros turinys. Kultūros tyrinėjimai*. Kaunas.
21. *Kursinių ir baigiamųjų (bakaluro, laipsnio nesuteikiančių studijų, magistro) darbų rengimo ir gynimo metodinės rekomendacijos*. (2010). Šiauliai.
22. Kuzmickas B. (2001). *Laimė, asmenybė, vertybės*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.

23. Malinauskas R. (2005). *Sporto pedagogų ir sportininkų socialinio psichologinio rengimo ypatumai*. Vilnius: LKKA.
24. Malinauskas R. (2003). *Sporto psichologijos pagrindai*. Kaunas: LKKA.
25. Martens R. (1999). *Sporto psichologijos vadovas treneriui*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras.
26. Martišauskienė E. (2004). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškiny*s. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
27. McLaughlin T. M. (1997). *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė*. Kaunas: Technologija.
28. Miškinis K. (2006). *Trenerio pagalbininkas*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras.
29. Mikalauskas R. (2002). *Psichologinių veiksnių nustatymas didelio meistriškumo moterų rankinio komandose*. *Sporto mokslas*, 3(29).
30. Navickas J. (1988). *Vertybė ir dorovė*. Roma.
31. Pukelis K. (1998). *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos: raktas nuo antrų reformos durų*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
32. Pruskus V. (2005). *Vertybės rinkoje: sąveika ir pasirinkimas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
33. *Psichologijos žodynas*. (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
34. Stoškus K. (1992). *Žmogaus savikūra*. Vilnius: Lietuvos etinės kultūros draugija.
35. Šukys S. (2005). *Socialiniai, etiniai sporto aspektai*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.
36. Šukys S. (2002). *Socialiniai, moraliniai, sporto sociologijos aspektai*. Kaunas: LKKA.
37. Šutinienė I. (2003). *Moksleivių vertybių struktūra ir jos pokyčiai*. Vilnius.
38. Theodorson G. A. (1969). *A modern dictionary of sociology*. New York.
39. Vasiliauskas R. (2005). *Ugdymas ir vertybės*. Vilnius.
40. Vasiliauskas R. (2005). *Vertybių pedagogika*. Vilnius.
41. Vorgrimler H. (2003). *Naujasis teologijos žodynas*. Kaunas.
42. Žemaitis L. (1983). *Dorovės sąvokos*. Vilnius: Mintis.
43. Žukauskienė R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
44. Żukowska Z.; Żukowski R. *Universaliosios olimpinio ugdymo vertybės alternatyvaus ugdymo programose*. *Sporto mokslas*, 4, 14.

PRIEDAI